

## פרשת מסעי

### הקדמה לפרשת מסעי

פרשתנו חותמת את ספר במדבר - 'ספר הדרך', העוסק בהליכתם של בני ישראל במדבר - מהשנה השנית לצאתם ממצרים, עד השנה הארבעים. בתחילת החומש עמד עם ישראל על סף הכניסה לארץ, אולם בעקבות חטא המרגלים נדרשו ישראל להיות במדבר שלושים ושמונה שנים נוספות בכדי לבנות ולהכין את עצמם למדרגת החיים של ארץ ישראל - להשתחרר מהתכונות העבדותיות שהשתרשו בהם משעבוד מצרים ולהתחזק בגבורה, במידת הביטחון ובהכרת ערכה של ארץ ישראל.

עתה, כשעומד עם ישראל ערב הכניסה לארץ, לאחר שלמדנו בפרשות הקודמות על תחילת ההכנות לכניסה לארץ – בפרשת פינחס מנין יוצאי הצבא כהכנה לכיבוש הארץ וסדר חלוקת הנחלות, ובפרשת מטות בקשתם של בני גד ובני ראובן לנחול בעבר הירדן - מסכמת התורה את כל קורותיהם של בני ישראל בהליכתם במדבר. וכך כותב הרצי"ה בשיחותיו (במדבר עמ' 425): "אנו פונים פנימה, ויש לנו כבר שייכות לארץ ישראל על ידי מעשה בני גד וראובן. מתוך כך יש מקום לסכם את כל מה שעבר עלינו".

לאחר סקירת העבר, ממשיכה הפרשה לכיוון העתיד – ירושת ארץ ישראל וההתישבות בה. במסגרת זו מופיעים בפרשה: מצוות ירושת הארץ, גבולות הארץ, סדר חלוקת הנחלות, ערי הלויים, ערי המקלט, ומניעת הסבת נחלה ממטה למטה על ידי בנות ירושת נחלה.

## פרק לג

בפרקנו שני נושאים עיקריים:

1. **מסעות בני ישראל**
2. **מצוות ירושת הארץ וגירוש יושביה**

### מסעות בני ישראל (פסוקים א-מט)

מדוע היתה צריכה התורה לפרט בתיאור מנין המסעות שעברו ישראל?

א. **להראות את אהבתו הגדולה של ה' לעמו**

כך מסבירים חז"ל (מדרש תנחומא מסעי א) את הצורך בסיכום זה:

"אמר להם הקב"ה לישראל: ...ראו כמה ניסים ונפלאות עשיתי לכם משעה שיצאתם ממצרים והפלתי שונאים ובעברתי אתכם בים... וכל ארבעים שנה שהייתם במדבר לא הנחתי אתכם אפילו שעה אחת, כמה שונאים באו עליכם ולא הנחתי אתכם לברוח וכמה נחשים ועקרבים הרגתי מפניכם... לפיכך אמר לו הקב"ה למשה: כתוב את המסעות שנסעו ישראל במדבר, כדי שידעו כמה ניסים עשיתי עמם בכל מסע ומסע."

דרך פירוט המסעות מלמדת אותנו התורה על אהבתו הגדולה של הקב"ה לעם ישראל שאינו עוזב את עמו לעולם, גם במצבים קשים ומסוכנים, ומנהיגם כרועה המוליך את צאנו - דואג לכל מחסורם ושומר עליהם במדבר הגדול והנורא בדרך פלאית וניסית.

רש"י מביא בשמו של **רבי תנחומא** (מדרש תנחומא מסעי ג) משל המראה כי ה' מגלה את חסדו ואהבתו הגדולה לישראל דרך מנין המסעות:

"אלה מסעי בני ישראל" - משל למה הדבר דומה? למלך שהיה בנו חולה, הוליכו למקום רחוק לרפאותו. כיון שהיו חוזרין [כלומר: אחר שנתרפא הבן וחזרו בשמחה], התחיל אביו מונה כל המסעות, אמר לו: **כאן ישננו, כאן הוקרנו** [הצטננו], **כאן חששת את ראשך**. כך אמר לו הקב"ה למשה: מנה להם כל המקומות היכן הכעיסוני."

את דבריו הסביר המהר"ל בספרו **גור אריה**:

"כמו שהאב מספר [לבנו], כמה טורח הגיע לו עד בואו למקום הזה, והודיע לו איך היה מטפל עמו [גם בשעת כישלונן] משום אהבתו אליו. כך ה' יתברך היה מטפל עם ישראל בשביל אהבתו אליהם, ובשביל כך יזכרו ישראל הטובות שעשה להם ויעבדו אותו בכל לב."

## ב. להראות שעל אף שחטאו ישראל - בניס הם לה'

רש"י מסביר שתכלית פירוט המסעות היא להדגיש את אהבת ה' לישראל ורחמיו עליהם גם לאחר שחטאו בחטא המרגלים:

"להודיע חסדיו של מקום, שאף על פי שגזר עליהם לטלטלם ולהניעם במדבר, לא תאמר שהיו נעים ומטולטלים ממסע למסע כל ארבעים שנה ולא הייתה להם מנוחה, שהרי אין כאן אלא ארבעים ושתיים מסעות צא מהם ארבעה עשר שכולם היו בשנה הראשונה קודם גזירה – משנסעו מרעמסס עד שבאו לרתמה, שמשם נשתלחו מרגלים. ועוד הוצא משם שמונה מסעות שהיו לאחר מיתת אהרון – מהר ההר עד ערבות מואב בשנת הארבעים. נמצא שכל שמונה ושלושים שנה לא נסעו אלא עשרים מסעות".

על כך כותב הרש"י הירש:

"נמצא שחסד ה' המתיק את גזירת הנדודים במדבר. לא הוטל עליהם לנדוד בלא הרף ובלא למצוא מנוח, שהרי בממוצע שהו כמעט שנתיים ימים בכל אחד ממקומות החניה".

כלומר, התורה מלמדת אותנו שגם כאשר חטאו ישראל חטא חמור כחטא המרגלים לא פסקה אהבתו של ה' אליהם, ועל אף העונש החמור שנגזר עליהם - להסתובב במדבר ארבעים שנה, ריחם ה' עליהם ומיעט את נדודיהם.

כאשר עם ישראל נמצא בפאתי ארץ ישראל, בסופו של התהליך שעבר במדבר, מזכיר להם משה בקצרה דרך המסעות את החסד ה' הרב ואת השגחתו שליוו אותם בכל התחנות השונות שעברו במדבר, גם כאשר נהגו שלא כשורה. זאת משום שה' אוהב את ישראל כאב האוהב את בנו ודואג לו גם אם מתנהג שלא כשורה. פירוט המסעות בא להשריש בליבם של ישראל את הידיעה שה' אוהב אותם וחפץ בהם, ומתוך כך ידבקו בו ויעבדוהו.

### מבט לתלמיד

נדגיש לתלמידים שגם כאשר ה' מעניש את ישראל כשאינם נוהגים כראוי, הוא עושה זאת בגלל אהבתו אותם, וכדי לרפאותם מחטאיהם ולהשיבם למעלתם. גם הגזירה הקשה שנגזרה על ישראל להישאר במדבר ארבעים שנה, באה כדי לתקן את התנהגותם של ישראל בחטא המרגלים ולעשות אותם מוכנים להיכנס לארץ.

## ג. ללמד על אמונתם החזקה של ישראל

הספורנו מסביר שפירוט המסעות מדגיש את אמונתם וביטחונם הגדול של ישראל בה':

"רצה הא-ל יתברך שייכתבו מסעי בני ישראל להודיע זכותם בלכתם אחריו  
'במדבר בארץ לא זרועה', באופן שהיו ראויים להיכנס לארץ".

בני ישראל הולכים, אנשים נשים וטף, במדבר "במדבר הגדל והנורא נחש שרף ועקרב וצמאון אשר אין מים" (דברים ח, טו), הרחק מכל ישוב, בלי לדעת מתי יחנו ומתי יסעו במשך שנים רבות, אשר הם יודעים שהמסע אינו עתיד להסתיים בקרוב. הם עומדים בניסיון בגבורה, מכריעים את כל הקשיים וממשיכים ללכת במסירות, מתוך אהבה, ביטחון ואמונה בה'. ומתוך כך נעשים ראויים להיכנס ולרשת את הארץ, כדברי הנביא: "זכרתי לך חסד נעורייך אהבת פלולתיך לכתך אחרי במדבר בארץ לא זרועה" (ירמיה ב, ב).

### מבט למורה

הבאנו מספר כיוונים עם דגשים שונים בהסבר פירוט המסעות. בלמדנו עם התלמידים ניתן להביא בפתיחת הפרק את אחד ההסברים המדגישים את אהבת ה' לישראל, ואת ההסבר האחרון - המלמד על אהבתם של ישראל לה' ודבקותם בו. לאורך הפסוקים אפשר להוסיף את הכוונים הנוספים שהוזכרו במקומות המתאימים, כפי שנראה להלן.

### מבט לתלמיד

בחלק מההילות ישראל נוהגים לקרוא את רשימת המסעות במנגינה מיוחדת, כדי לבטא את הודאתנו לה' על החסד הגדול שעשה אתנו בלכתנו במדבר כפי שלמדנו בהקדמה לפרק. ניתן לקרוא עם התלמידים את המסעות במנגינה בשמחה ובהתרוממות, כדי להדגיש את השמחה וההודאה הגדולה שחש עם ישראל בהיזכרו בחסדי ה' הרבים שליווהו במדבר ובראותו את אהבת ה' הגדולה אלינו.

נאמר בפסוק ב: "ויכתב משה את מוצאייהם למסעייהם על פי ה'..."

מסביר הרמב"ן: "על פי ה' דבוק עם ויכתוב משה" – כביכול נאמר ויכתוב משה על פי ה'". התורה מדגישה שמשה כתב את סדר המסעות על פי ציוויו המפורש של ה', ולכאורה דבר זה מובן מאליו שהרי כל התורה כולה משה אמרה על פי ציווי ה'?! אלא נראה שבא הכתוב ללמדנו שאין כאן חזרה טכנית בלבד אלא ציווי אלקי מיוחד המלמדנו יסודות גדולים וחשובים.

נאמר בהמשך הפסוק: "...את מוצאייהם למסעייהם... ואלה מסעייהם למוצאייהם"

הספורנו מסביר את היפוך הלשון :

"כתב המקום שיצאו אליו [מוצאיהם] והמקום אשר נסעו ממנו [מסעיהם]", כי לפעמים היה המקום שיצאו אליו בתכלית הרוע והמקום שנסעו ממנו – טוב. "ואלה מסעיהם למוצאיהם: ולפעמים קרה היפוך זה. וכתב גם כן עניין המסע שהיה לצאת ממקום אל מקום בלי הקדמת ידיעה שהיה זה קשה מאוד ובכל זה לא נמנעו. ובכן נכתב בכל אחד מהן 'ויסעו' ממקום לפלוני 'ויחנו' במקום פלוני, כי המסע והחניה היה כל אחד מהם קשה".

בני ישראל נדדו על פי ציווי ה' ממקום, כאשר לפעמים המקום שאליו הגיעו היה קשה יותר מן המקום שממנו נסעו ולפעמים להיפך. יתירה מזו, הם היו שרויים בחוסר ידיעה האם הולכים הם למקום טוב ונח יותר או לא. ועם כל זה - "עַל פִּי ה' יַחֲנוּ וְעַל פִּי ה' יִסְעוּ" (במדבר ט, כ) - ישראל מילאו ללא כל פקפוק את ציווי ה'.

מכאן למדים אנו על אמונתם וביטחונם הגדול של ישראל בקב"ה (כפי שהוזכר בהקדמה לפרק).

### השלב הראשון של המסעות: מיציאת מצרים עד חטא המרגלים (פסוקים ג-יח)

שלב זה מורכב משני חלקים - מיציאת מצרים עד מתן תורה, וממתן תורה עד חטא מהרגלים. החלק הראשון מתחיל ביציאת עם ישראל מרעמסס שבמצרים בטי"ו בניסן, ומסתיים לאחר קצת יותר משישה שבועות של מסעות בהגעתם למדבר סיני בראש חודש סיוון. שישה ימים אחר כך, ב- ו' בסיוון קיבלו בני ישראל את התורה. לאחר קבלת התורה חנו בהר סיני קצת פחות משנה, עד כי באייר בשנה השנייה.

החלק שני מתחיל בכי באייר בשנה השנייה לצאת בני ישראל מצרים, אז נסעו מהר סיני והגיעו למדבר פארן, לרתמה, שם התרחש חטא המרגלים בתשעה באב בשנה השנייה לצאתם ממצרים. שלב זה כולו כולל ארבעה עשר מסעות - אחד עשר מהם קודם מתן תורה, ושלושה מהם לאחר מתן תורה.

### מבט למורה

השלב הראשון של המסעות עוסק ביציאת מצרים ובמתן תורה, עליהם למדנו בספר שמות. אף שאין זה מעניינו של ספרנו, זו הזדמנות לחזרה קצרה שתסייע לנו להבין את השתלשלות המסעות והקשרם. בנוסף, כדאי לשים דגש על החסד המופלא של הקב"ה עם ישראל במסעות המוכרים לנו מיציאת מצרים, ולנאמנותו ואמונתו של עם ישראל בקב"ה.

נאמר בפסוק ג: "וַיִּסְעוּ מֵרַעְמָסִס בַּחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן בַּחֹמֶשׁ עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן מִמִּחְרַת הַפֶּסַח יֵצְאוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל..."

בני ישראל יצאו ממצרים בט"ו בניסן - היום הראשון של חג הפסח. פירוש המילים "מִמִּחְרַת הַפֶּסַח" הוא - ממחרת יום י"ד בניסן שבו הוקרב קרבן פסח.

נאמר בהמשך הפסוק: "...יֵצְאוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּיַד רָמָה לְעֵינַי פֶּלַ מִצְרַיִם"

בני ישראל לא יצאו ממצרים בחשיכה ובמהירות כאסיר הנמלט מכלאו, אלא הלכו בגלוי לעין כל ללא פחד מתוך ביטחון ואמונה שהקב"ה גואלם עתה ממצרים, כפי שכותב הנצי"ב בהעמק דבר על הפסוק (שמות יד, ח) "וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל יֵצְאִים בְּיַד רָמָה", וזו לשונו: "אינם בורחים כלל, אלא הולכים לאט", ואצלנו כתב: "גלוי לכל שהמה בני חורין ושלא ישובו להשתעבד עוד".

נאמר בפסוק ד: "וּמִצְרַיִם מְקַבְּרִים אֶת אֲשֶׁר הִפְּהָהּ ה' בָּהֶם כָּל בְּכוֹר..."

מבאר רש"י שהיו "טרודים באבלם". התורה מספרת לנו על השגחת ה' המופלאה על בני ישראל - בכדי שהמצרים לא יחזרו בהם מהסכמתם לשלח את בני ישראל למדבר, העסיקם ה' בקבורת בכוריהם.

נאמר בהמשך הפסוק: "וּבְאֱלֹהֵיהֶם עָשָׂה ה' שְׁפָטִים"

הקב"ה הכה את האלילים של המצרים, כפי שמבאר התרגום יונתן (מתורגם על פי תרגום כתר יונתן): "אלילי מתכת מותכים, אלילי אבן היו מנותצים אלילי חרס נעשים רסיסים אלילים של עץ נעשים פחם ו[אלילים] של בהמות מתים". הפגיעה באלילי מצרים, בהם תלו המצרים את ביטחונם, הפחידה את המצרים ובלבלה אותם, ולכן הם לא מנעו את יציאת בני ישראל, כפי שכותב הנצי"ב בהעמק דבר: "'באלוהיהם עשה ה' שפטים' - על כן היו נדהמים ומבוהלים מאד, ולא פנו לראות מה שנגד עינם".

נאמר פסוק ז: "וַיִּסְעוּ מֵאֲתָם וַיָּשָׁב עַל פִּי הַחִירָת אֲשֶׁר עַל פְּנֵי בַּעַל צְפוֹן וַיַּחֲנוּ לַפְּנֵי מִגְדֹּל"

בני ישראל שינו את כיוון מסעם, חזרו לאחוריהם וחנו בפתח מקום הנקרא 'החירות', על פי צווי ה', כמו שלמדנו בספר שמות (יד, ב): "דַּבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיָּשׁוּבוּ וַיַּחֲנוּ לַפְּנֵי פִי הַחִירָת". סיבת החזרה היא - "וַאֲמַר פְּרַעְזָה לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל נִבְכִים הֵם בְּאֶרֶץ סֹגֵר עֲלֵיהֶם הַמִּדְבָּר. וְחִזְקֹתִי אֶת לֵב פְּרַעְזָה וְרַדְף אַחֲרֵיהֶם וְאֶפְבְּדָה בְּפִרְעָה וּבְכָל חִילוֹ וַיִּדְעוּ מִצְרַיִם כִּי אֲנִי ה'..." (שם פסוקים ג-ד).

בני ישראל שמעו לציווי ה' וחזרו לאחוריהם למרות שפחדו מן המצרים שרדפו אחריהם כדי להשיבם למצרים, כפי שכתב רש"י (שמות יד, ד): "ויעשו כן – להגיד שבחן, ששמעו לקול משה, ולא אמרו היאך נתקרב אל רודפינו אנו צריכים לברוח, אלא אמרו אין לנו אלא דברי בן עמרם".

הרש"י הירש מסביר ששינוי הלשון בפסוק – "וַיִּסְעוּ" ברבים, "וַיִּשָּׁב" ביחיד ואחר כך שוב "וַיִּחַנו" ברבים, מדגיש את שבחם של ישראל: "שמא ביקש הכתוב לומר שחזרו לאחוריהם בלב אחד ובביטחון מלא, אע"פ שאין ספק שההוראה לשוב הייתה תמוהה בעיניהם". בני ישראל לא היססו וכולם כאיש אחד מילאו אחרי ציווי הקב"ה.

נאמר בפסוק ח: "וַיִּסְעוּ מִפְּנֵי הַחֵירָת וַיַּעֲבְרוּ בְּתוֹךְ הַיָּם הַמְּדֻבָּרָה..."

התורה מספרת לנו בקיצור רב על קריעת ים סוף, כי בפרק זה התורה מציינת בעיקר את מסעות בני ישראל לפי סדר האירועים ולא את האירועים עצמם.

#### מבט לתלמיד

נזכיר לתלמידים את גדולת מעשיו של ה' שבקע את הים – פלא שלא היה כמותו מאז בריאת השמים והארץ, ואת אהבתו הגדולה לעם ישראל ששינה עבורם את סדרי בראשית. במקביל נדגיש את ביטחונם של ישראל בקב"ה בהיכנסם לים ועוברים בו ללא חשש מן המים, ואת היראה והאמונה הגדולה בה' ובמשה עבדו לאחר טביעת המצרים. דגשים אלו מתאימים לעקרונות אותם רוצים אנו ללמוד מפירוט המסעות - אהבת ה' לישראל, וכן אמונתם של ישראל בקב"ה ונאמנותם לצויו.

נאמר בהמשך הפסוק: "...וַיִּלְכוּ דֶרֶךְ שְׁלֹשֶׁת יָמִים בְּמִדְבַר אֲתָם וַיִּחַנו בְּמֶרְה"ו

בספר שמות (טו, כב) למדנו שבהליכה זו לא מצאו בני ישראל מים לשתות - "וַיִּצְאוּ אֶל מִדְבַר שׁוֹר [הוא מדבר איתם] וַיִּלְכוּ שְׁלֹשֶׁת יָמִים בְּמִדְבַר וְלֹא מָצְאוּ מַיִם".

"וַיִּחַנו בְּמֶרְה"ו - גם כאשר מצאו בני ישראל מים - המים לא היו ראויים לשתיה, כפי שלמדנו בספר שמות (שם פסוק כג): "וַיִּבְאוּ מֶרְתָּה וְלֹא יָכְלוּ לִשְׁתֹּת מֵיִם מִמֶּרְהָ בִּי מְרִים הֵם עַל בֶּן קָרָא שְׂמָה מֶרְהָ". בצווי ה' השליך משה עץ למים והם הומתקו.

במרה נגשו בני ישראל לראשונה עם הקשיים שבמדבר ולמדו דרכם לבטוח בה' המשגיח עליהם ומספק את כל צרכיהם.

ניתן לראות מכאן את אהבתו הגדולה של הקב"ה לעם ישראל, השגחתו עליהם והדאגה לכל צרכיהם. כאשר אינם מוצאים מים - ממתיק משה בשליחות ה' את המים המרים שמצאו.

נאמר בפסוק ט: "וַיִּסְעוּ מִמֶּדְבָר וַיָּבֹאוּ אֵילָמָה וּבְאֵילָם שְׁתֵּים עָשָׂרָה עֵינַת מַיִם וַיִּשְׁבְּעִים הַתְּמָרִים וַיַּחֲנוּ שָׁם"

ה' ברוב חסדו האיר פנים לישראל וזימן להם באמצע המדבר מקום עם שפע רב - שתים עשרה מעינות - אחד לכל שבט (כפי שמציין רש"י שמות טו, כז), מלאים במים מתוקים ויפים ושבעים עצי תמר, עץ לכל אחד משבעים הזקנים (רמב"ן שם), או שבעים סוגי תמרים (ראב"ע שם).

הרמב"ן (שמות שם) מבאר שהתורה חוזרת ומציינת זאת גם כאן כדי להדגיש את חסד ה' הגדול:

"כי חנו עליהם כל שבט על מבועו [-ליד המעין שלו], והזקנים ישבו בצלם [של התמרים], לשבת הא-ל עליהם שהכין להם כן [-מעינות ותמרים] בארץ ציה [-שממה]".

נאמר בפסוק יא: "וַיִּסְעוּ מֵיַם סוּף וַיַּחֲנוּ בְּמִדְבַר סִינַי"

בספר שמות (טז, א) נאמר שמסע זה ארע בטי"ו לחודש השני ליציאתם ממצרים (חודש אייר).

נאמר בפסוק יד: "וַיִּסְעוּ מֵאֵלוֹשׁ וַיַּחֲנוּ בְּרִפְדִים וְלֹא הָיָה שָׁם מַיִם לָעָם לְשִׁתּוֹת"

נזכיר לתלמידים שלאחר שצמא העם למים ברפידים, ציווה הקב"ה את משה להכות בצור ונעשה נס ויצאו ממנו מים. כמו כן, ברפידים עמלק נלחם עם ישראל, וישראל נצוהו בזכות תפילתם לקב"ה וביטחונם בישועתו.

נאמר בפסוק טו: "וַיִּסְעוּ מִרִפְדִים וַיַּחֲנוּ בְּמִדְבַר סִינַי"

כפי שלמדנו בספר שמות (יט, א), בני ישראל הגיעו למדבר סיני בחודש השלישי הוא חודש סיון - "בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁלִישִׁי לְצֵאת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם בַּיּוֹם הַזֶּה בָּאוּ מִדְבַר סִינַי". שם הכינו את עצמם בני ישראל למתן תורה, ושם קיבלו את התורה בוי' בסיון. בפרשתנו לא הוזכרו המעשים הגדולים שנעשו במדבר סיני - הכנת ישראל לקבלת התורה, קבלת התורה עצמה ועליית משה להר, וכן בניית המשכן והשראת השכינה בו, כי כאמור בפרק זה מתמקדת התורה במסעות בני ישראל לפי סדר האירועים ולא באירועים עצמם.



בני ישראל ישבו במדבר סיני קרוב לשנה תמימה, עד כ' באייר בשנה השנייה כפי שלמדנו בפרשת בהעלותך (י, יא-יב) - "וַיְהִי בַשָּׁנָה הַשְּׁנִית בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁנִי בְּעֶשְׂרִים בַּחֹדֶשׁ נִעְלָה הָעֲנָן מֵעַל מִשְׁכַּן הָעֵדוּת. וַיִּסְעוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמִסְעֵיהֶם מִמִּדְבַּר סִינַי...".

מכאן ואילך מתוארים מסעות בני ישראל שעליהם למדנו בחומש שלנו.

נאמר בפסוק טז: "וַיִּסְעוּ מִמִּדְבַּר סִינַי וַיַּחֲנוּ בְּקִבְרַת הַתְּאוּה"

נוכיר לתלמידים, שהמקום נקרא "קִבְרַת הַתְּאוּה" על שם התאוה שהתאוו בני ישראל לאכול בשר ובעקבותיה התלוננו על ה', כפי שלמדנו בפרשת בהעלותך (יא, ד): "וַהֲאִסְפַּף אֲשֶׁר בְּקִרְבּוֹ הַתְּאוּוֹ תְּאוּה וַיֵּשְׁבוּ וַיִּבְכּוּ גַם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמְרוּ מִי יֹאכְלֵנוּ בָּשָׂר...".

הרמב"ן (יא, א) מסביר שחטא המתאווים נבע מכך שישראל לא העריכו את השפע שהשפיע עליהם ה' ולא בטחו בו והלכו אחריו בשמחה לארץ ישראל, אלא התאוננו-הצטערו:

"הם דיברו במר נפשם כאשר יעשו הכוואבים, אך היה להם ללכת אחריו בשמחה ובטוב לבב מרוב כל טובה אשר נתן להם, והם היו כאנוסים ומוכרחים מתאוננים ומתרעמים על עניינם".

משום כך, הם נענשו כדי לכוונם לדרך הישר - דרך הביטחון והאמונה בה', שהוא מוביל אותם באופן הטוב ביותר עבורם.

### מבט למורה

תלמידים מתקדמים ניתן להפנות לפרשת בהעלותך (יא, ג), שם רואים אנו שקודם שהיו בני ישראל בקברות התאוה, הם היו במקום שנקרא 'תבערה'. מקום זה אינו מצוין במסעות. הרמב"ן (במדבר יא, ג) מסביר ש'תבערה' ו'קברות התאוה' הם אותו מקום, ובכל מאורע שארע בו הוסיפו למקום שם על שם המאורע: "ולא נסעו מן המקום ההוא, רק בחניה היא [- באותה חניה ובאותו מקום] התאוו תאוה וקראו שם העיר או המקום קברות התאוה".

נאמר בפסוק יח: "וַיִּסְעוּ מִחֲצֵרַת וַיַּחֲנוּ בְּרִתְמָה"

רש"י מלמד אותנו על פי חז"ל שממקום זה נשלחו המרגלים, והוא נקרא רתמה על שם הלשון הרע החמור אותו דיברו המרגלים על הארץ - "על שם לשון הרע של מרגלים, שנאמר (תהלים קב, ג) 'מה יתן לך ומה יוסיף לך לשון רמיה, חצי גבור שנונים עם גחלי רתמים'".

בפרשת שלח (במדבר יג, ג) נאמר: "וַיִּשְׁלַח אֹתָם מֹשֶׁה מִמִּדְבַּר פָּאָרָן...". בפרשה הקודמת

(במדבר לב, ח) נאמר שהמרגלים נשלחו מקדש ברנע וכן משמע מתחילת ספר דברים (א, יט וכב). אם כן, רתמה היא קדש ברנע שבמדבר פארן. וכן כותב החזקוני: "רתמה' ו'מדבר פארן' ו'קדש ברנע' אחד הם, שמשם נשתלחו המרגלים".

בחטא המרגלים התברר, מדברי המרגלים ומקבלת העם את דבריהם, שעם ישראל עדיין לא הפנים את הקשר המהותי שבינו ובין ארץ ישראל ואת השייכות המוחלטת שלו לארץ. בעקבות כך משנה המסע של ישראל כיוון – בני ישראל שהיו קרובים מאוד לכניסה לארץ, עומדים עתה להתעכב במדבר שלושים ושמונה שנים נוספות. הדבר לא נעשה כדי להקשות עליהם ולפגוע בהם בתגובה על חטאם חלילה, אלא להיפך - כדי לבנות ולהכשיר אותם למדרגת החיים של ארץ ישראל - להופיע את שם ה' בתוך המציאות הארצית, כאומה החיה חיי קודש, חיים ארציים בקדושה.

#### מבט למורה

מסעות העוברים במקומות בהם נכשלו ישראל, הם הזדמנות להדגיש את דברי רש"י (בפירושו השני בתחילת הפרק) שהזכרנו לעיל, לפיהם תכלית המסעות היא להדגיש שאהבת ה' אלינו היא כאהבת אב לבנו. כמו שהאב אוהב את בנו בכל מצב, גם כשהוא מתנהג שלא כשורה, כך הקב"ה אוהב את ישראל תמיד, גם כשהם חוטאים. גם כשאין מנוס מלהעניש את ישראל על מעשיהם ה' עושה זאת בחסד וברחמים, רק כדי לתקן ולרפא את חטאם, וממשיך להנהיגם ולהכין אותם אל התכלית- הכניסה לארץ המובטחת.

#### השלב השני של המסעות: שלושים ושמונה השנים שהסתובבו במדבר

(פסוקים יט-לט)

בפסוקים אלה מצוינים עשרים המסעות שבני ישראל הלכו לאורך שלושים ושמונה שנות הליכתם במדבר.

#### מבט למורה

זו הזדמנות להדגיש את פירושו הראשון של רש"י בתחילת הפרק המאיר לנו את חסדו של הקב"ה עם עם ישראל, שאף שנגזר עליהם שיטולטלו במדבר ארבעים שנה, הם לא היו נעים ונדים, מטולטלים ממסע למסע כל ארבעים שנה ללא מנוחה, אלא ה' בחסדו המתיק להם את גזירת הנדודים כך שבכל שלושים ושמונה השנים הם לא נסעו אלא עשרים מסעות. לפי זה

יוצא שישראל שהו בממוצע כמעט שנתיים ימים בכל אחד ממקומות החניה, במנוחה וללא טלטולים.

נאמר בפסוק לח: **"וַיַּעַל אֶהָרֶן הַכֹּהֵן אֶל הַר הָהָר עַל פִּי ה' וַיִּמַּת שֵׁם בְּשָׁנַת הָאַרְבָּעִים לְצֵאת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם בַּחֹדֶשׁ הַחֲמִישִׁי בְּאַחַד לַחֹדֶשׁ"**

בראשון לחודש החמישי (א' באב) בשנת הארבעים, כאשר עם ישראל מתקרב לארץ, עולה אהרן הכהן, שעל פי צווי ה' אינו יכול להיכנס לארץ, אל הר ההר ומת שם, כפי שלמדנו בפרשת חקת (במדבר כ, כח).

נזכיר את אהבתו הגדולה של העם אל אהרן ואת הצער שהצטערו בני ישראל במותו כמו שלמדנו בפרשת חקת (במדבר כ, כט): **"וַיִּבְכּוּ אֶת אֶהָרֶן שְׁלֹשִׁים יוֹם כָּל בֵּית יִשְׂרָאֵל"** ובאר רש"י: **"האנשים והנשים, לפי שהיה אהרן רודף שלום ומטיל אהבה בין בעלי מריבה ובין איש לאשתו"**.

**השלב השלישי של המסעות: שמונת המסעות שהיו לאחר מיתת אהרן - מהר ההר לערבות מואב**

נאמר בפסוק מ: **"וַיִּשְׁמַע הַכְּנַעֲנִי מֶלֶךְ עַרְדַּ וְהוּא יָשָׁב בְּנֶגֶב בְּאֶרֶץ כְּנָעַן כְּבָא בְּנֵי יִשְׂרָאֵל"**

התורה מזכירה כאן בקצרה את מעשה הכנעני מלך ערד, הוא עמלק. בפרשת חקת למדנו שנלחם בישראל ולקח ממנו אנשים בשבי. עם ישראל נדר נדר לה', נלחם בו ונצחו.

רש"י (פסוק מ, וכן בפרק כא, א) כותב על פי חז"ל: **"מזה שמועה שמע [הכנעני מלך ערד, שגרמה לו לבא ולהילחם בישראל]? שמע שמת אהרן ונסתלקו ענני כבוד"**.

צדקותו של אהרן היתה כה גדולה עד שבזכותו ליוו את ישראל ענני הכבוד, ועתה שמת סרו ענני הכבוד והתחיל הכנעני מלך ערד להילחם בישראל.

מדוע רמזה התורה את המלחמה זו עם הכנעני מלך ערד, בשונה ממאורעות רבים שלא נכתבו אפילו ברמז במסעות?

כפי שראינו, פירוט המסעות הוא חלק מההכנה לכניסה לארץ, ועל כן בתוך הדברים מציינת התורה את המפגש הראשון של ישראל עם עמי הארץ, כפי שכותב רש"י הירש: **"היתה זו ההיתקלות העוינת הראשונה עם אוכלוסיית הארץ שעמדו עליה לכבשה"**.

בעזרת תפילתם וביטחונם בה' ניצחו בני ישראל את הכנעני מלך ערד, כמו שלמדנו בפרשת חקת (במדבר כא, ב-ג):

**”וַיִּדְרֹשׁ יִשְׂרָאֵל נְדָר לַה' וַיֹּאמֶר אִם נָתַן תַּתֵּן אֶת הָעַם הַזֶּה בְּיָדֵי... וַיִּשְׁמַע ה' בְּקוֹל יִשְׂרָאֵל וַיִּתֵּן אֶת הַכְּנַעֲנִי...”**

### מבט למורה

**חז"ל** (כמובא ברש"י במדבר כא, ד) מלמדים אותנו שלאחר פטירת אהרן וביאתו של הכנעני מלך ערד היו רבים מבני ישראל שנמלטו ושוב לאחוריהם שמונה מסעות עד שהרגו בני לוי רבים מהם ועצרו את מנוסתם. לפי זה מובן מדוע מציינת התורה את מיתת אהרן ומלחמת הכנעני - מפני שהן השפיעו על מסעות בני ישראל.

אנו לא נביא לתלמידים את פירוש זה, מפני שהוא מבוסס על פסוקים בספר דברים אותו לא למדו התלמידים, וכן מפני שהוא מדבר בגנותם של ישראל – שלא בטחו בה' אלא נמלטו ושוב לאחוריהם. על כן נביא את הסברו של הרש"ר הירש שמדגיש לנו שפירוט המסעות הינו חלק מחיתום המסע במדבר וההכנה לכניסה לארץ.

נאמר בפסוקים מח-מט: **”וַיַּחֲנוּ בְּעֵרְבַת מוֹאָב עַל יַרְדֵּן יְרֵחוֹ. וַיַּחֲנוּ עַל הַיַּרְדֵּן מִבַּיִת הַיְשֻׁמָּת עַד אֲבֵל הַשְּׁטִים בְּעֵרְבַת מוֹאָב”**

בסוף כל המסעות יושבים בני ישראל בפתחה של ארץ ישראל ומתכוננים לכניסה לארץ.

### מצוות כיבוש הארץ והורשת יושביה (פסוקים נ-נו)

לאחר שעברו ישראל את מסעות המדבר - בהם קנו גבורה, ביטחון ואמונה - הבינו את ערכה וקדושתה של הארץ והכירו בכך שרק בה יוכלו לחיות כעם. כעת אנו מתקדמים שלב נוסף ומצטווים במצוה העיקרית אליה מכוונת יציאתנו ממצרים והליכתנו במדבר - ”והורשתם את הארץ”. כפי שאומר הרצי"ה בשיחותיו (במדבר עמ' 396): **”ההתנגלות הזאת של ויסעו – ויחנו, ויסעו – ויחנו, כוונתה ותכליתה היא: וְהוֹרַשְׁתֶּם אֶת הָאָרֶץ”**.

ארץ ישראל אינה רק מקום בו יכול עם ישראל למצוא מנוח לכף רגלו, אלא כפי שאומר הרצי"ה בשיחותיו (בראשית עמ' 207): **”שייכות זו [בין עם ישראל לארץ ישראל] שייכת לסדר הבריאה, יש זיווג אלוקי בין חלק האנושות הזה וחלק כדור הארץ הזה”**.

ארץ ישראל נבראה עם סגולות מיוחדות המותאמות לעם ה'. רק בה יכול עם ישראל להוציא לפועל כראוי את סגולתו ולהופיע בכל תפארתו (כפי שראינו בהרחבה בתחילת פרשת שלח). עתה, לאחר הדרך הארוכה שעברו במדבר, עומדים בני ישראל לפני קיום מצוה זו.

אם כן, מצוה זו, המבטאת את הדבקות וקשר החיים העמוק והמופלא שבין עם ישראל לארצו, היא גולת הכותרת של הפרשה. כל שאר הנושאים שבפרשה מרחיבים ומעמיקים את עניינה של מצווה קדושה זו, כפי שנראה בהמשך הפרשה.

נאמר בפסוקים נ-נא: **"וַיְדַבֵּר ה' אֶל מֹשֶׁה בְּעֶרְבַת מוֹאָב עַל יַרְדֵּן יְרֵחוֹ לֵאמֹר... כִּי אַתֶּם עֹבְרִים אֶת הַיַּרְדֵּן אֶל אֶרֶץ כְּנָעַן"**

ה' מצווה את בני ישראל על ירושת הארץ כשהם נמצאים בערבות מואב על ירדן ירחו, בנחלת שבט ראובן, הם רואים בעיניהם את הארץ ופניהם מועדות אליה.

### הצווי הראשון - גירוש יושבי הארץ העובדים עבודה זרה וביעורה מן הארץ

נאמר בפסוק נב: **"וְהוֹרִשְׁתֶּם אֶת כָּל יוֹשְׁבֵי הָאָרֶץ מִפְּנֵיכֶם וְאַבְדֶּתֶם אֶת כָּל מִשְׁבֵּיתָם וְאֵת כָּל צִלְמֵי מִסְכְּתֵתָם תֵּאַבְדּוּ וְאֵת כָּל בְּמוֹתָם תִּשְׁמִידוּ"**

שני ציוויים מצווה אותנו ה' בכניסה לארץ:

**הראשון - גירוש יושבי הארץ העובדים עבודה זרה וביעורה מן הארץ, "וְהוֹרִשְׁתֶּם אֶת כָּל יוֹשְׁבֵי הָאָרֶץ".**

**השני - ירושת וישיבת הארץ, "וַיִּשְׁבְּתֶם בָּהּ".**

ה' מצווה את ישראל, כאשר יכנסו לארץ, לבער ממנה כל זכר לעבודת אלילים, כדי לטהרה ולהכשירה לתכלית קדושתה ולמנוע היגררות אחרי תרבות הגויים ודתם, כפי שכותב הרש"ר הירש: **"תחילה עליכם להכשיר את הארץ לירושתכם על ידי הרחקת כל עקבות האליליות, ורק אחר כך תוכלו לשבת בה".**

תחילה מצווים הם לגרש את יושביה עובדי האלילים - **"וְהוֹרִשְׁתֶּם"** - **"וּגְרַשְׁתֶּם" (רש"י)** - **"אֶת כָּל יוֹשְׁבֵי הָאָרֶץ מִפְּנֵיכֶם"**. ובהמשך הם מצווים לבער ממנה כל סממן של עבודה זרה:

**"וְאַבְדֶּתֶם אֶת כָּל מִשְׁבֵּיתָם"** - להרוס את בתי העבודה זרה, שנקראים כך משום שהיו מכסים בהם את הקרקע ברצפת אבני שיש כדי להשתחוות בפישוט ידיים ורגלים (רש"י).

**"וְאֵת כָּל צִלְמֵי מִסְכְּתֵתָם תֵּאַבְדּוּ"** - לנתץ את הצלמים - פסלי העבודה זרה עצמם.

"וְאֵת כָּל בְּמוֹתָם תִּשְׁמְדוּ" - אפילו מקומות שלא שימשו לעבודה זרה עצמה אלא בהם התכנסו עובדיה - מצווים אנו לעקור כדי לא להשאיר לעבודה זרה כל זכר, כפי שכותב הנצי"ב בהעמק דבר:

"וְאֵת כָּל בְּמוֹתָם – שאין בהם משום עבודה זרה, שלא נעבדו, אלא שהיה קיבוץ לעובדים עבודה זרה, מכל מקום תשמדו, שלא יהא זכר לעבודה זרה בארץ ישראל".

### מבט למורה

לתוספת הרחבה ניתן להזכיר לתלמידים שבחומש שמות נצטוונו על ביעור העבודה זרה והורשת עובדיה - "הָרַס תְּהַרְסֵם וְשָׁבַר תִּשְׁבַּר מִצִּבְתֵּיהֶם" (שמות כג, כד), "לֹא יֵשְׁבוּ בְּאֶרֶץ פֶּן יִחְטִיאוּ אֹתְךָ לִי כִי תַעֲבֹד אֶת אֱלֹהֵיהֶם כִּי יִהְיֶה לְךָ לְמוֹקֵשׁ" (שם, לג). צווי זה נמנה במנין המצוות (ספר החינוך מצוה צד): "שלא לשכן עובדי עבודה זרה בארצנו". גם בחומש דברים (יב, ב-ג) מופיעה מצוה נוספת הדומה מאוד לצווי המופיע בפרשתנו: "אֲבָד תֵּאבְדוּן אֶת כָּל הַמְּקוֹמוֹת אֲשֶׁר עֲבָדוּ שָׁם הַגּוֹיִם... וְנִתְּצֹתֶם אֶת מִזְבְּחֹתָם וְשִׁבְרֹתֶם אֶת מִצְבְּתֵיהֶם וְאֲשֵׁרֵיהֶם תִּשְׂרֹפוּן בָּאֵשׁ וּפְסִילֵי אֱלֹהֵיהֶם תִּגְדְּעוּן וְאֲבַדְתֶּם אֶת שְׁמֵם מִן הַמְּקוֹם הַהוּא" שגם היא נמנית במנין המצוות (ספר החינוך מצוה תלו): "שנצטוונו לאבד בתי עבודה זרה כולם בכל מיני איבוד בשברון ובשריפה בהריסה ובכריתה". החזרה הכפולה בתורה ואצל מוני המצוות מלמדת על חומרת האיסור.

כדאי לנצל הזדמנות זו לעסוק בשתי נקודות מרכזיות הנוגעות ליסוד זכותנו על הארץ. במצוות כיבוש הארץ מידי שבעת עמי כנען קיים דין מיוחד, וכך נאמר בחומש דברים (כ, טז): "הָעַמִּים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר הִ' אֱלֹקֶיךָ נָתַן לְךָ נַחְלָה לֹא תַחֲיֶה כָּל נִשְׁמָה". חז"ל מבארים כיצד מתקיימת מצוה זו הלכה למעשה: תחילה קוראים לעמי כנען לשלום. אם השלימו וקיבלו על עצמם את שלטון ישראל ותשלומי מס ועבדות, עזבו את עבודת גילוליהם וקיבלו על עצמם לקיים שבע מצוות בני נח, משלימים עמהם. ואם לא רצו להשלים, יוצאים נגדם למלחמה עד כלותם.

כך נהג יהושע. לפני שעבר את הירדן שלח שלוש אגרות לכנענים. בראשונה כתב: מי שרוצה לברוח – יברח. בשניה כתב: מי שרוצה להשלים – ישלים. ובשלישית כתב: מי שרוצה להילחם – נלחם כנגדו (ראה רמב"ם הלכות מלכים ו, א).

בלימוד מצוה זו חשוב לעמוד על שתי שאלות מרכזיות:

א. עמי כנען ישבו כאן לפנינו, אם כן לכאורה הם הבעלים הראשונים על הארץ, ואיננו רשאים "לגזול" את אדמתם. ועוד: אם הארץ מובטחת לנו, מדוע לא דאג ה' שהארץ

תהיה ריקה מיושבים עד שנבוא אליה? בכך היו נמנעות טענות אויבינו על בעלותם על הארץ, ולא היינו נאלצים "לגזול" את אדמתם.

ב. הציווי לא להשאיר נשמה משבעת העממים נראה אכזרי. מדוע איננו מצווים להסתפק בשלטון כאשר הם חיים לצדנו?

**על השאלה הראשונה נשיב:** לא בכדי ריבוננו של עולם נתן לעמי כנען להתיישב בארץ לפני עם ישראל. הדבר נועד להטמיע בנו את ההבנה שהחיבור בין עם ישראל לארצו הוא חיבור אלקי עליון שמקורו בראשית הבריאה, חיבור שמכוחו יופיע עם ישראל ויגלה את רצון ה' בעולם. הארץ אינה שלנו ואינה של אף אחד מעמי כנען, הארץ היא של ריבוננו של עולם, והוא לבדו יחליט ממי לקחתה ולמי לתתה, וכדברי רש"י הראשון על התורה: "...מה טעם פתח ב'בראשית', משום 'כח מעשיו הגיד לעמו לתת להם נחלת גויים', שאם יאמרו אומות העולם לסטים אתם שכבשתם ארצות שבעה גויים, הם אומרים להם כל הארץ של הקב"ה היא, הוא בראה ונתנה לאשר ישר בעיניו, ברצונו נתנה להם וברצונו נטלה מהם ונתנה לנו".

**על השאלה השניה נשיב:** עמי כנען חיו חיי רשעות ומלאו את הארץ בגילולי עבודה זרה, בעריות ובשפיכות דמים, כפי שניתן ללמוד מהפסוקים בחומש ויקרא (יח, כד-כה): "אֵל תִּטְמְאוּ בְּכָל אֱלֹהִים [משכב בהמה, משכב זכור ושאר עריות, העברת הבנים למוֹלֵךְ וכו'] כִּי בְּכָל אֱלֹהִים נִטְמְאוּ הַגּוֹיִם אֲשֶׁר אֲנִי מְשַׁלַּח מִפְּנֵיכֶם. וְתִטְמְאוּ הָאָרֶץ וְאֶפְקֹד עֲוֹנָה עָלֶיהָ וְתִקַּא הָאָרֶץ אֶת יִשְׁבֵיהָ".

עמי כנען היו שטופים בתועבות השפלות ביותר. לכן החשבון האלקי קבע להענישם בחומרה על מעשיהם. מלבד זאת, ארץ ישראל היא ארץ קדושה ואינה יכולה לשאת את תועבות כאלה. לכן כשיושבי הארץ נוהגים בטומאה ושפלות, הארץ מקיאה אותם.

ה' חפץ שהעם הנבחר יירש את הארץ הנבחרת. ארץ ישראל מתאימה לעם ישראל, בה יוכלו לגלות את סגולתם ובה יתקיים בהם "וְנִבְרַכְוּ בְךָ כָּל מְשַׁפְּחֹת הָאָדָמָה" (בראשית יב, ג). החיבור בין ארץ ישראל לעם ישראל מיטיב עם האנושות כולה. כשעמי כנען יושבים בארץ ומטמאים אותה בתועבותיהם, החושך והרוע שולטים, וכשישראל חוזרים לארצם, האור והטוב שולטים וברכה רבה באה לעולם.

כמו כן, אי אפשר לחיות לצדם של עמי כנען בלי להיות מושפע מהם, כפי שהוכיחה ההיסטוריה לאורך הדורות. השפעת עמי כנען גרמה לחורבן וגלות ועכבה את ברכת ה' מלהופיע במשך אלפי שנים.

**הציווי השני - מצוות ירושת הארץ**

נאמר בפסוק נג: "וְהוֹרֵשְׁתֶּם אֶת הָאָרֶץ וְיִשְׁבְּתֶם בָּהּ כִּי לָכֵן נָתַתִּי אֶת הָאָרֶץ לְרֵשֶׁת אֶתָּה"

הרמב"ן לומד מפסוק זה שישנה מצוה מדאורייתא לכל הדורות לכבוש וליישב את ארץ ישראל: "על דעתי זו מצות עשה היא, יצוה אותם שישבו בארץ ויירשו אותה כי הוא נתנה להם, ולא ימאסו בנחלת ה'".

וחזר על דבריו בהשגותיו על ספר המצוות של הרמב"ם (שכחת העשין, מצוה ד):

"נצטוינו לרשת את הארץ אשר נתן האל-ל יתעלה לאבותינו, לאברהם ליצחק וליעקב, ואל נעזבנה ביד זולתינו מן האומות או לשממה... היא מצוות עשה לדורות, מתחייב כל אחד ממנו, ואפילו בזמן הגלות...".

רבים מהפוסקים הראשונים והאחרונים פסקו כדברי הרמב"ן שמצוות כיבוש וישוב הארץ היא מצוה מן התורה לכל הדורות (עיין פתחי תשובה שולחן ערוך אבן העזר סימן עה).

המצוה אינה רק לגור בארץ ישראל אלא גם לכובשה ולייסד בה שלטון עצמאי של עם ישראל, כפי שמדגיש הרמב"ן בדבריו: "נצטוינו בכיבושה ובישיבתה. וממאמרם מלחמת יהושע לכבש' תבין כי המצוה הזו היא בכיבוש". וכן מלמד אותנו הרצי"ה בשיחותיו (במדבר עמ' 29 הערה 35):

"הננו מצווים כהרמב"ן לכל הדורות... שאנחנו נהיה השולטים פה בארצנו. הארץ צריכה להיות בידנו ולא ביד אומה אחרת. באיזה אופן נקיים שהארץ תהיה שלנו? בשלטון וממשלה! זאת הדרך של היות ארץ לאומה: שלטון וממשלה".

בתקומתה של מדינת ישראל זוכים אנו לקיים את מצוות ישוב הארץ במלואה - לא רק לגור בארץ, אלא לגור בארץ תחת שלטון עצמאי משלנו, כפי שממשיך הרצי"ה (שם) ומלמד אותנו:

"הקמת מדינת ישראל היא מצווה מן התורה כדברי אביהם של ישראל הרמב"ן ז"ל, שנצטוינו שהארץ הזאת תהיה בידינו ולא ביד אומה אחרת. השלטון היהודי בארץ הקודש, קרי: מדינת ישראל וצבאה... הריהו מצווה מפורשת וחשובה".

#### מבט לתלמיד

נדגיש לתלמידים את הזכות הגדולה שיש לנו לחיות בדור התחיה – דור בו עם ישראל שב לארצו לאחר שנות גלות ומיסד בה שלטון עצמאי של ממשלה וצבא משלו, ומיישב חלקים



רבים של הארץ, דבר שעם ישראל חיכה לו אלפי שנים. וכך אומר הרצי"ה (במאמרו 'לתוקף קדושת יום עצמאותנו' לנתיבות ישראל ח"א עמ' 80ט): "ברוך שהחיינו וקיימנו, אשרינו שזכינו ב-ה' באייר תש"ח, בהכרזה על הקמת מדינת ישראל, את קיומה הממשי של עיקר מצווה גדולה וקדושה זו... אכן סוף סוף הגענו אל פרק זה של מציאות שליטתנו על ארצנו... הגענו להתחלת קיומה הממשי של מצווה זו, והגנו ממושיבים בה בדרך ההדרגה באור ישועת ה' ומפלאות עזרתו".

### מבט למורה

לדברי הרמב"ן משמעות המילה "וְהוֹרֵשְׁתֶּם" בפסוק זה שונה ממשמעות המילה "וְהוֹרֵשְׁתֶּם" המופיעה בפסוק הקודם - בעוד שבפסוק הקודם משמעותה היא גירוש, כפי שהסביר רש"י, בפסוק זה היא מלשון ירושה - תקחו אותה בתור ירושה. הנצי"ב בהעמק דבר מציין שלשורש זה ישנן שתי משמעויות הופכיות:

"שורש 'רש' משמע דבר וחילופו, כמו הרבה שרשים שמשמעם כך, וכאן (פסוק נב) הפירוש שתגרשו ותסירו מירושתם" ואילו בפסוק נ"ג "הפירוש מלשון ירושה".

רש"י לעומת זאת מסביר גם את לשון "וְהוֹרֵשְׁתֶּם" שבפסוק זה באותו אופן כמו בפסוק הקודם: "והורשתם אותה מיושביה, ואז וישבתם בה".

על אף שבדרך כלל לומדים אנו את דברי רש"י, כאן נביא לילדים את פירושו של הרמב"ן המלמד אותנו על המצוה היסודית והחשובה של כיבוש וישיבת הארץ.

כדאי לנצל הזדמנות זו להביא מקורות העוסקים בחביבות מצוות ישיבת הארץ, כמו דברי הרמב"ן בהשגות לספר המצוות (שכחת העשין ד) שכתב:

"ואומר אני כי המצוה שהחכמים מפליגיין בה והיא דירת ארץ ישראל עד שאמרו שכל היוצא ממנה ודר בחוצה לארץ יהא בעיניך כעובד עבודה זרה... ולשון ספרי (ראה יב, כט) מעשה ברבי יהודה בן בתירה ורבי מתיה בן חרש ורבי חנניה בן אחי רבי יהושע ורבי נתן, שהיו יוצאין חוצה לארץ והגיעו לפלטיה וזכרו את ארץ ישראל וזקפו את עיניהם וזלגו דמעותיהן וקרעו בגדיהם וקראו המקרא הזה וירשתה וישבת בה ושמרת לעשות, אמרו ישיבת ארץ ישראל שקולה כנגד כל המצוות שבתורה".

נאמר בפסוק נד: "וְהִתְנַחֲלֶתֶם אֶת הָאָרֶץ בְּגוֹרֵל לְמִשְׁפַּחְתֵּיכֶם לְרֵב תְּרַבּוּ אֶת נַחֲלֹתוֹ וְלַמַּעַט תִּמְעִיט אֶת נַחֲלֹתוֹ אֶל אֲשֶׁר יֵצֵא לוֹ שָׁמָּה הַגּוֹרֵל לוֹ יִהְיֶה לַמַּטּוֹת אֲבֹתֵיכֶם תִּתְנַחֲלוּ"

את אופן חלוקת הארץ בגורל למדנו בהרחבה בפרשת פנחס (בסופו של פרק כו).

נאמר בפסוקים נה-נו: "וְאִם לֹא תִדְרִישׁוּ אֶת יְשֵׁבֵי הָאָרֶץ מִפְּנֵיכֶם וְהָיָה אֲשֶׁר תִּזְתְּרוּ מֵהֶם לְשָׂפָיִם בְּעֵינֵיכֶם וְלְצִנִּינִים בְּצַדֵּיכֶם וְצָרְרוּ אֶתְכֶם עַל הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתֶּם יֹשְׁבֵי בָּהּ. וְהָיָה כִּאֲשֶׁר דִּמְיָתִי לַעֲשׂוֹת לָהֶם אֲעֲשֶׂה לָכֶם"

בפסוקים אלו מופיעה אזהרה חמורה ביותר - אי גירוש האויבים מהארץ יוביל להגלייתו של עם ישראל עצמו מהארץ!

כיצד? מדוע אי גירושם של יושבי הארץ יכול להביא לתוצאה חמורה כל כך? מסביר זאת הרמב"ן:

"יאמר כי ינקרו עיניכם להטעות אתכם ולא תראו ולא תבינו, וילמדו אתכם בכל תועבותיהם ולעבוד את אלהיהם, כמו שאמר: 'לא ישבו בארצך פן יהטיאו אותך לי כי תעבוד את אלהיהם' (שמות כג, לג). ואחר שיהיו 'שבים בעיניכם' ויטעו אתכם לשוב מאחרי, יהיו 'צנינים בצדיכם', שיכאיבו ויצערו אתכם לשלול ולבוז אתכם. ואחר כך 'וצררו אתכם' - שילחמו בכם ויביאו אתכם במצור, ואני אנלה אתכם מפניהם גלות שלימה".

אי-גירושם של הגויים מהארץ לא יביא בצורה ישירה לגלות של עם ישראל, אך השארתם של הגויים תביא לכך שישראל יטו את ליבם מעבודת ה' לעבודה זרה עד שחטאיהם החמורים יביאו לכך שלא יהיו ראויים לשבת בארץ, ויאלצו לגלות ממנה. כפי שכתב הרש"ר הירש:

"הסובלנות כלפי התושבים האליליים תגרור סובלנות כלפי האליליות נחס וחלילה], ואם תסבלו את האליליות ותמצאו לה צידוק בתוך ארץ ה', תחדלו להיות 'לה' לבדו', וכך תינטל זכות קיומכם בארץ ולא תהיו ראויים להגנה".

## המסרים העולים מפרק לג

### מסעות בני ישראל

- מפירוט המסעות אנו לומדים על אהבתו הגדולה של הקב"ה לעמו, שמחמתה הוא לעולם אינו עוזב אותם, מנהיג אותם ודואג לכל מחסורם גם בתנאים הקשים של המדבר.
- אהבת ה' לעמו אינה תלויה במעשי העם, כאב האוהב את בנו ודואג לו גם אם מתנהג הוא שלא כשורה. על כן, גם כאשר ישראל חוטאים בחטא חמור, מרחם ה' עליהם וממתיק את עונשם.
- גם כאשר מעניש הקב"ה את ישראל על שנהגו שלא כראוי, נובע הדבר מאהבתו אליהם, כדי לרפאותם מחטאם ולהשיבם למעלתם.
- עם ישראל הלך במדבר במשך שנים רבות בצווי ה', בלי שידע מתי יצטרך להתחיל ללכת ולהיכן, בנאמנות ובביטחון בה' מתוך אמונה ודבקות בו.
- בעקבות חטא המרגלים נדרשו ישראל להישאר במדבר שלוש שנים ושמונה שנים נוספות בכדי לבנות ולהכין את עצמם למדרגת החיים בארץ ישראל - להשתחרר מהתכונות העבדותיות שהשתרשו בהם משעבוד מצרים ולהתחזק בגבורה, ביטחון ואמונה.
- הקשיים שעייס התמודדו בני ישראל במדבר חיזקו את אמונתם בה' והכשירו אותם לקראת הכניסה לארץ.

### מצוות ירושת ארץ ישראל וגרוש יושביה

- ארץ ישראל אינה רק מקום בו יכול עם ישראל למצוא מנוח לכף רגלו. לעם ישראל יש דבקות וקשר החיים עמוק ומופלא אליה.
- ארץ ישראל נבראה עם סגולות מיוחדות המותאמות לעם ה', ולכן רק בה יכול עם ישראל להוציא לפועל את סגולתו כראוי ולהופיע בכל תפארתו. מכאן נובעת גם חשיבותה הגדולה של מצות ישוב ארץ ישראל.
- לרוב הפוסקים ישנה מצוה מהתורה לשבת בארץ ישראל. המצוה אינה רק לגור בארץ אלא גם לכובשה מיד הגויים ולשבת בה תחת שלטון עצמאי של עם ישראל.
- זכינו בדורותינו להקמת מדינת ישראל המתחילה לקיים באופן ממשי את מצוה עיקרית זו, ושולטת ומיישבת חלקים נכבדים מארץ ישראל.

## פרק לד

בפרקנו שני נושאים עיקריים:

1. גבולות הארץ ממערב לירדן
2. שמות נשיאי השבטים המנחילים את הארץ

### גבולות הארץ ממערב לירדן (פסוקים א-טו)

לאחר שלמדנו על מצוות ירושת הארץ, כהמשך להכנות לכניסה לארץ, יש צורך לברר את תחומיה וגבולותיה.

לגבולות הארץ ישנה חשיבות רבה - כפי שלמדנו ארץ ישראל אינה רק מקום מגורים לעם ישראל, אלא מקום קדוש, בו יכול עם ישראל להופיע את כוחות חייו בשלמות ולרומם את העולם בצורה הטובה ביותר, אולם כל זאת בתוך גבולות הארץ המובטחת בלבד. לכן גם קיום המצוות המיוחדות לחיי הקודש שבארץ - המצוות התלויות בארץ - מוגבל לגבולות אלו. וכך מבואר **ברש"י**:

"לפי שהרבה מצות נזהגות בארץ ואין נזהגות בחוצה לארץ, הוצרך לכתוב מצרני גבולי רוחותיה סביב, לומר לך מן הגבולים הללו ולפנים המצות נזהגות".

#### מבט למורה

סוגיית גבולות הארץ זיהויים הינה סבוכה ומורכבת. מאז גלה עם ישראל מעל אדמתו והתרחק מהארץ, הוא איבד את הקשר לארץ ישראל, מרחביה וגבולותיה. למרות שהתורה מדייקת מאוד במסירת מיצרי גבולות הארץ לפרטיהם, קשה היה במשך הדורות לזהות את גבולות הארץ – מפני שרבים מגדולי הפרשנים לא ישבו בארץ או אפילו ביקרו בה, ודורות רבים ישבה הארץ שממה מעם ישראל. לפיכך רבו הדעות בנושא זה, ואיננו יודעים בוודאות לזהות את המקומות המופיעים בפסוקים. בדורנו, דור התחיה, לאחר שחזרנו לארץ אבותינו והתחדש הישוב בארץ ישראל, נעשים ניסיונות לברר את זהותם שם המקומות ואת מיקומי הגבולות.

בגלל מורכבותו של נושא זה, בלומדנו עם התלמידים ניצמד להבנת פשוטי המקראות ונתאר את המקומות השונים בצורה כללית בלא להיכנס לדיון בזהותם המדויקת.

מסיבה זו לא נכנס עם התלמידים לשאלת היחס בין הגבולות הנזכרים בפרשתנו לגבולות הנזכרים במקומות אחרים בתורה - בהבטחת ה' לאברהם בברית בין הבתרים (בראשית טו),

יח-כא), בפרשת משפטים (שמות כג, לא) ובפרשת עקב (דברים יא, כד) - האם הגבולות הנזכרים בפרשתנו הם אותם גבולות אלא שהם מופיעים בצורה מפורטת יותר או שמא ישנו שוני בין הגבולות, ואם כן מהיכן הוא נובע [להרחבה ומקורות בענין זה ניתן לעיין באנציקלופדיה תלמודית (כרך ב) בערך 'ארץ ישראל' בפרק על גבולות הארץ].

### מבט לתלמיד

**הסברי מושגים:** בפירוט הגבולות אנו נתקלים במספר מושגים חדשים: שמותיהם של הרוחות: "נגב" - כינוי לרוח דרומית, "קדמה" - כינוי למזרח, "ים" - כינוי לרוח מערבית (שבארץ ישראל מתוחמת בים). "פאה" - צד (ולא פינה כפי שאנו רגילים). "ונסב" - והקיף. "תוצאותיו" - הנקודה אליה יגיע הגבול. "תתאו", "והתאיתם" - תסמנו בצורה משופעת (באלכסון) (רש"י).

### הגבול הדרומי

נאמר בפסוק ג: **"וְהָיָה לְכֶם פֶּאֶת נֶגֶב מִמִּדְבַּר צֵן עַל יְדֵי אֲדוֹם וְהָיָה לְכֶם גְּבוּל נֶגֶב מִקְצֵה יַם הַמֶּלַח קְדָמָה"**

בתחילה מתארת התורה את מיקומו הכללי של הגבול הדרומי על ידי ציון נקודה מוכרת - נמצא הוא במדבר צין שליד אדום. לאחר מכן עוברת התורה לתיאור המפורט של הגבול - **"וְהָיָה לְכֶם גְּבוּל נֶגֶב מִקְצֵה יַם הַמֶּלַח קְדָמָה"**. הגבול הדרומי יתחיל מצד מזרח, מקצהו הדרומי של ים המלח, וימשיך לכיוון מערב.

נאמר בפסוקים ד-ה: **"וְנִסְבּ לְכֶם הַגְּבוּל מִנֶּגֶב לְמַעַל עֲקֵרְבַיִם וְעֵבֶר צְנָה... וְנִסְבּ הַגְּבוּל מִעֲצָמוֹן נַחֲלָה מִצְרַיִם וְהָיוּ תוֹצְאוֹתָיו הַיָּמָה"**

בפסוקים אחרים ממשיכה התורה בתיאורו המפורט של הגבול הדרומי. הגבול לא תמיד עבר בין המקומות אותם מזכירה התורה בקו אחד ישר אלא לעיתים התפתל - נכנס ויצא, כפי שמלמד רש"י:

"כל מקום שנאמר [בפסוקים אלו]: 'ונסב' או 'ויצא', מלמד שלא היה המיצר [קו הגבול] שווה אלא הולך ויוצא להוין [מתפתל], יוצא המצר ועוקם לצדו צפונה של עולם באלכסון למערב ועובר המצר בדרומה של מעלה עקרבים, נמצא מעלה עקרבים לפניו מן המצר".

### הגבול המערבי

נאמר בפסוק ו: "וַגְּבוּל יִם וְהָיָה לְכֶם הַיָּם הַגָּדוֹל וְגְבוּל זֶה יִהְיֶה לְכֶם גְּבוּל יָם"

פסוק זה מתאר את הגבול המערבי - הים הגדול, שהוא הים התיכון. גבול זה הוא קו הגבול הברור ביותר.

### הגבול הצפוני

נאמר בפסוקים ז-ט: "וַזֶּה יִהְיֶה לְכֶם גְּבוּל צְפוֹן מִן הַיָּם הַגָּדוֹל תִּתְּאוּ לְכֶם הַר הַהָר. מִהַר הַהָר תִּתְּאוּ לְבֵּא תְּמַת... זֶה יִהְיֶה לְכֶם גְּבוּל צְפוֹן"

נזכיר לתלמידים שבפירוט המסעות (שבפרק הקודם, פסוקים לז-לח) למדנו גם כן על מקום הנקרא בשם 'הר ההר' שבו מת אהרן ונקבר, אולם אין זה אותו מקום עליו אנו לומדים פה - קבורת אהרן היתה ליד ארץ אדום הנמצאת בדרום מזרחה של ארץ ישראל, בעוד שהר ההר עליו לומדים אנו בפסוקים אלו נמצא ליד הים בצידה הצפון מערבי של ארץ ישראל.

### הגבול המזרחי

נאמר בפסוקים י-יב: "וְהַתְּאוּיֹתֶם לְכֶם לְגְבוּל קְדָמָה מִחֲצֵר עֵינָן שְׂפָמָה... וּמִחָה עַל כְּתָף יָם כְּנָרֶת קְדָמָה. וַיֵּרֶד הַגְּבוּל הַיַּרְדֵּנָה וְהָיוּ תוֹצְאוֹתָיו יָם הַמֶּלַח..."

בפסוקים אלו מתואר הגבול המזרחי. הגבול ממשיך מעט מזרחה ויורד דרומה עד שמגיע לאזורים ששמותיהם מוכרים לנו, מגיע הוא לצד המזרחי של ים כנרת, יורד לאורך הירדן עד שמגיע לים המלח.

### מבט לתלמיד

לחידוד הבנת פרשה זו של גבולות הארץ אצל התלמידים, ניתן להביא לתלמידים מפה פשוטה של הארץ, לעבור איתם על הכיוונים השונים ולכוון אותם למצוא את המקומות המוכרים לנו מפירוט גבולותיה של הארץ.

נאמר בפסוק יג: "וַיֵּצֵא מֹשֶׁה אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר זֹאת הָאָרֶץ אֲשֶׁר תִּתְּנָלוּ אֹתָהּ בְּגוֹרֵל אֲשֶׁר צִוָּה ה' לָתֵת לְתִשְׁעַת הַמִּטּוֹת וְחֲצֵי הַמִּטָּה"

"אֲשֶׁר צִוָּה ה' לָתֵת" – חלוקת הארץ לשבטים אינה אקראית אלא נעשתה על פי צווי ה'. זאת משום שכשם שישנה התאמה ושייכות בין עם ישראל לארץ ישראל, כך ישנה התאמה בין כל שבט אל נחלתו. לתכונות אופיו של כל שבט ישנה התאמה לנופי נחלתו.



"אשר ינחלו לכם – בשבילכם כל נשיא ונשיא אפוטרופוס [ממונה לפיקוח על הנכסים] לשבטו, ומחלק נחלת השבט למשפחות ולנברים ובורר לכל אחד ואחד חלק הגון. ומה שהם עושין יהיה עשוי כאלו עשאו שלוחים".

מדוע נעשתה החלוקה באופן זה? מן הסתם התעוררו לאחר החלוקה, כדרכו של עולם, בעיות לא מעטות בתוך השבט או בתוך המשפחה, כגון תלונות בדבר איכות הקרקע של פלוני או בדבר גודל חלקו של השכן. כדי שלא יהיו עוררין על החלוקה, קיבל נשיא השבט לידיו את כל הנחלה עבור כולם, וכולם קיבלו את סמכות חלוקתו, כפי שכותב הרש"ר הירש :

"אנשים אלה נתמנו כאן כנציגי השבטים, המשפחות והיחידים, והרי הם באי כחם של כל הזכאים לנחלה, וכל מה שהם עושים למענם יש לו תוקף משפטי והוא חל סופית".

נוסף לנשיאים הזוכים לכל שבט בנחלתו, אלעזר הכהן ויהושע בן נון מנהלים את חלוקת הארץ - הם המפילים את הגורל ומחלקים לכל שבט את נחלתו.

נאמר בפסוק יט: "וְאֵלֶּה שְׁמוֹת הָאֲנָשִׁים, לְמִטֵּה יְהוּדָה כָּלֵב בֶּן יִפְנֶה"

כלב בן יפונה הוא הנשיא היחיד המוזכר גם בפרשת שלח כאחד משנים עשר המרגלים - ראשי השבטים - שנשלחו לתור את הארץ, ובפרשתנו עדיין משמש כנשיא העומד בראש שבטו ומכין את כניסתו לארץ.

לא לחינם זכה כלב לכך. בהזדמנות זו ניזכר באהבתו הגדולה של כלב לארץ ובעוז רוחו ועמידתו האיתנה על כבודה של הארץ שהם אלה שעמדו לו וליהושע שהיו היחידים מבני דור המדבר (בני עשרים ומעלה) שזכו להיכנס לארץ.



## המסרים העולים מפרק לד

- ישנה חשיבות רבה לגבולות הארץ. ארץ ישראל אינה רק מקום מגורים מקרי לעם ישראל, אלא מקום קדוש, בו יכול עם ישראל להופיע את כוחות חייו בשלמות ולרומם את העולם בצורה הטובה ביותר, וזאת בתוך גבולות הארץ המובטחת בלבד.
- קיום המצוות המיוחדות לחיי הקודש שבארץ - מצוות התלויות בארץ - מוגבל לגבולות אלה.
- גבולות הנחלה בעבר הירדן המזרחי לא מוזכרים בפרשה למרות שהם חלק מארץ ישראל השלמה בגלל שדרגת קדושתם פחותה מדרגת הארץ עצמה.
- לכל שבט יש תפקיד מיוחד, ערך מיוחד, ייחודיות מיוחדת, ועל כן הוא נוחל נחלה מיוחדת המתאימה לייעודו, ייחודיותו ותפקידו.
- כלב זכה להיות מהיחידים מבני דור המדבר שנכנסו לארץ, בגלל אהבתו הגדולה לארץ ועמידתו בעוז על כבודה.

# פרק לה

בפרקנו שני נושאים עיקריים:

1. ערי הלויים
2. הפרשת ערי המקלט, ודין רוצח בשגגה ובמזיד

## ערי הלויים (פסוקים א-ח)

### פתיחה

למדנו בפרקים הקודמים על מצוות כיבוש הארץ וירושתה, על גבולותיה של הארץ וחשיבותם, ועל חלוקת הארץ לשבטים. כשם שהבחירה בארץ ישראל עבור עם ישראל אינה אקראית, כך חלוקת הארץ לשבטים, שנעשתה בגורל על פי ה', אינה אקראית, לכל שבט ושבט ניתנה נחלה המתאימה לו ולכוחות חייו המיוחדים.

אולם, שבט אחד, שבט לוי, שונה משאר השבטים - הוא אינו מקבל נחלה ייחודית לו. כך למדנו בפרשת קרח (יח, כג): **וַבְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֹא יִנְחָלוּ נַחֲלָה**.

וכך מסביר זאת הרמב"ם (הלכות שמיטה ויובל יג, יב):

**"ולמה לא זכה לוי בנחלת ארץ ישראל ובביתו עם אחיו? מפני שהובדל לעבוד את ה' לשרתו ולהורות דרכיו הישרים ומשפטיו הצדיקים לרבים, שנאמר 'וורו משפטיך ליעקב ותורתך לישראל'. לפיכך הובדלו מדרכי העולם - לא עורכין מלחמה כשאר ישראל ולא נוחלין..."**

תפקידו של שבט לוי הוא לשאת את דגל הקודש של האומה, לרוממה ולחברה לדבר ה'. בני לוי לא קיבלו נחלה בארץ כדי שלא יהיו טרודים בעבודת האדמה אלא יעסקו בהרבצת תורה בעם ישראל, כפי שכתב החזקוני בהסבר ברכתו של משה לשבט לוי (בסוף ספר דברים): **"וורו משפטיך ליעקב ותורתך לישראל"** - **"לפי שהם פנויים שאין להם נחלה להיות טרודים בה להיבטל מדברי תורה"**.

אולם גם הלויים זקוקים למקום מגורים, כפי שכתב החזקוני: **"נחי [- על אף] דאין להם נחלה, בית דירה מיהא צריכי [- מכל מקום זקוקים הם]"**. לכן הם קיבלו מכל ישראל ארבעים ושמונה ערים שהן 'ערי הלויים' עליהן לומדים אנו בפרשתנו.

את ברכת יעקב לשבט לוי לפני מותו **"אחלקם ביעקב ואפיצם בישראל"** (בראשית מט, יז) מסביר רבנו בחיי: **"זמה שפזר אותם בכל ישראל הענין הזה לתועלת ישראל בהוראותיהם"** - כדי שהתורה תהיה נגישה לכל אחד ואחד במקומו. בכדי שהלויים יוכלו למלא את תפקידם המיוחד - ללמד תורה לישראל ולחברם אל הקודש - לא רוכזו ערי הלויים במקום אחד, אלא פוזרו בין כל שבטי ישראל, כך שיהוו 'מרכזי קודש' אזוריים בכל רחבי הארץ.

נאמר בפסוקים א-ב: "וַיְדַבֵּר ה' אֶל מֹשֶׁה בְּעֶרְבַת מוֹאָב עַל יַרְדֵּן יְרֵחוֹ לֵאמֹר. צוּ אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְנָתַנּוּ לַלְוִיִּם מִנְחַלַּת אַחֲזֹתָם עָרִים לְשֶׁבֶת וּמִגְרָשׁ לְעָרִים סְבִיבֹתֵיהֶם תִּתְּנוּ לַלְוִיִּם"

התורה מדגישה שהלויים אינם נוחלים את הארץ, וגם הערים שניתנו ללויים נועדו רק "לְשֶׁבֶת" - כדי שיהיה להם מקום מגורים המספק את צורכיהם. זאת בשונה משאר העם שאת חלקם בארץ מכנה התורה "נְחֻלַּת אַחֲזֹתָם".

הצווי להפריש ערים ללויים המופיע כאן הינו חלק מתרי"ג המצוות, כפי שכותב ספר החינוך (מצוה תח):

"שנצטוו ישראל לתת לשבט לוי ערים לשבת בהן אחר שאין להם חלק בארץ, שנאמר 'צו את בני ישראל ונתנו ללויים מנחלת אחוזתם ערים לשבת'... כי שבט הלוי מבחר השבטים ונכון לעבודת בית ה', ואין לו חלק עם ישראל בנחלת שדות וכרמים, אבל ערים היו צריכים להם על כל פנים לשבת".

#### מבט לתלמיד

ניתן לתאר בפני התלמידים את שמחתו הגדולה של כל אחד ואחד מבני ישראל על כך שנפלה בחלקו הזכות שעיר לויים תהיה סמוכה לנחלתו. הלויים משרתי ה' העוסקים בעבודת הקודש במקדש ובלימוד התורה, מורים בהלכה לכל סביבתם, ומפגישים את העם עם דבר ה'. כתוצאה מכך חיי היום יום של כל הסביבה מתעלים ומתרוממים.

נאמר בפסוק ג: "וְהָיוּ הָעָרִים לָהֶם לְשֶׁבֶת וּמִגְרָשֵׁיהֶם יִהְיוּ לְבִהְמָתָם וְלִרְכֻשָׁם וְלִכְלָ חֵיתָם"

מלבד מקום הדירה עצמו, ישנו צורך להקצות ללויים מרחב נוסף עבור צרכים נוספים שישנם להם - איחסון חפצים, גידול בהמות או כביסה כפי שאומרים חז"ל בגמרא בנדרים (פא, א): "מאי חֵיתָם" - כביסה", שהיא מצורכי החיים הבסיסיים שלהם. לכן, בנוסף למקום המגורים עצמו מצווים בני ישראל להקצות לכל אחת מערי הלויים מגרש סביב לעיר עבור צרכים אלו.

נאמר בפסוקים ד-ה: "וּמִגְרָשֵׁי הָעָרִים אֲשֶׁר תִּתְּנוּ לַלְוִיִּם מִקִּיר הָעִיר וְחוּצָה אֵלָּהּ אֲמָה סְבִיב. וּמִדָּתָם מְחוּץ לָעִיר אֵת פְּאֵת קִדְמָה אֵלְפִים בְּאֲמָה וְאֵת פְּאֵת נֶגֶב אֵלְפִים בְּאֲמָה וְאֵת פְּאֵת יָם אֵלְפִים בְּאֲמָה וְאֵת פְּאֵת צָפוֹן אֵלְפִים בְּאֲמָה וְהָעִיר בְּתוֹךְ, זֶה יִהְיֶה לָהֶם מִגְרָשֵׁי הָעָרִים"

בפסוקים אלו, המלמדים אותנו על מידותיהם של המגרשים שמצווים בני ישראל להוסיף על ערי הלויים, ישנה לכאורה סתירה: בפסוק ד' נאמר שמידת כל מגרש המוסף על העיר היא "אלף אמה", ואילו בפסוק ה' נאמר: "ומדתם אלפים באמה" ואם כן רוחב המגרש הוא אלפיים אמות. על שאלה זאת עונה רש"י (על פי חז"ל):

"אלף אמה סביב' – ואחריו הוא אומר 'אלפים באמה', הא כיצד? אלפים הוא נותן להם סביב, ומהם אלף הפנימים למגרש והחיצונים לשרות וברמים".

בני ישראל מצווים להקצות שני מגרשים ברוחב אלף אמה כל אחד. הפנימי משמש לצרכים שהוזכרו בפסוק ג' - "לבְּהִמָּתָם וְלִרְכֻשָּׁם וְלִכְל תִּתֶם", והחיצוני משמש עבור גידול תבואה ופירות הנצרכים לקיום היום-יומי, כפי שכותב הנצי"ב בהעמק דבר:

"ואף על גב [למרות] שהיה להם תבואות שדה וחרם מתרומה ומעשר, מכל מקום נצרך למאכל הפירות בשעה שהמה חיים, היינו מיד אחר תלישתו ממקור גידול... תרומות ומעשרות ניתן אחר דיגון שכבר נתייבש ואינו חי... ומסתמא היו רשאים לזרוע שם גם ירקות גנה, שעיקר מאכלם הוא מיד אחר תלישתו".

אם כן, בפסוק ד' העוסק במגרש שנועד לצורכי הלויים - איחסון וכביסה, מציין הכתוב את רוחבו של מגרש זה - אלף אמה. ואילו בפסוק ה' המתאר את מדידת השטחים הנוספים על העיר אומרת התורה שיש למדוד שטח שרוחבו סך הכול אלפיים אמה לכל רוח, בכדי שתהינה אלף אמה נוספות עבור גידולי גינה טריים.

נאמר בהמשך הפסוק: "אֵת פֶּאת קִדְמָה אֲלֵפִים בָּאֲמָה וְאֵת פֶּאת נֶגֶב אֲלֵפִים בָּאֲמָה וְאֵת פֶּאת יָם אֲלֵפִים בָּאֲמָה וְאֵת פֶּאת צָפוֹן אֲלֵפִים בָּאֲמָה"

הוספת המגרשים נעשתה לכל אחד מצדדי העיר.

נאמר בפסוקים ו-ז: "וְאֵת הָעָרִים אֲשֶׁר תִּתְּנוּ לְלוֹיִם אֵת שֵׁשׁ עָרֵי הַמִּקְלָט אֲשֶׁר תִּתְּנוּ לְנֶסֶם שְׂמֵהּ הָרֵצָח, וְעָלֵיהֶם תִּתְּנוּ אַרְבָּעִים וּשְׁתַּיִם עִיר. כָּל הָעָרִים אֲשֶׁר תִּתְּנוּ לְלוֹיִם אַרְבָּעִים וּשְׁמֹנֶה עִיר אֲתֶהֱן וְאֵת מִגְרָשֵׁיהֶן"

מספרן הכולל של ערי הלויים הוא ארבעים ושמונה. שש ערים מתוכן משמשות גם כערי מקלט, אליהן ינוסו הרוצחים בשגגה וכל עוד ישחו בהן לא יוכלו גואלי הדם לפגוע בהם (כפי שנלמד בהמשך הפרק), ומלבדן עוד ארבעים ושתים ערים.

מהדגשת הכתוב "וְעֲלֵיהֶם" [-על שש ערי המקלט] תִּתְּנוּ אַרְבָּעִים וּשְׁתַּיִם עִיר" למדו חז"ל (מכות י"ע"א; יג"ע"א) שלא רק שש הערים שיוחדו לערי מקלט מצילות את הרוצח בשגגה אלא גם כל שאר ערי הלויים. אלא שישנם שני הבדלים בין ששת הערים המוגדרות כערי מקלט לשאר ערי הלויים, כפי שכותב הרמב"ם (הלכות רוצח ושמירת נפש ח, ט-י):

"כל ערי הלויים קולטות [-מגינות על רוצח בשגגה שנכנס לתוכם מפני גואל הדם] וכל אחת מהן עיר מקלט היא... ומה הפרש [-הבדל] יש בין ערי מקלט שהוברלו למקלט ובין שאר ערי הלויים? שערי מקלט קולטות בין לדעת בין שלא לדעת [גם אם נמלט הרוצח לשם בלי לדעת שזוהי עיר מקלט] הואיל ונכנס בהן נקלט, ושאר ערי הלויים אינן קולטות אלא לדעת [ואם נכנס לשם הרוצח בלי לדעת שזוהי עיר מקלט יכול גואל הדם להורגו]. ורוצח הדר בערי מקלט אינו נותן שכר ביתו, והדר בשאר ערי הלויים נותן שכר לבעל הבית".

נאמר בפסוק ח: "וְהָעָרִים אֲשֶׁר תִּתְּנוּ מֵאַחַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֵת הָרֶב תִּרְבוּ וּמֵאֵת הַמְּעַט תִּמְעִיטוּ, אִישׁ כְּפִי נַחֲלָתוֹ אֲשֶׁר יִנְחֻלוּ יִתֵּן מֵעָרָיו לְלוּיִם"

מספר הערים שיתן כל שבט יהיה בהתאם לחלקו בנחלת הארץ, כפי שכותב הרס"ג בפירושו לתורה: "מאת מי שלקח הרבה תרבו ומי שלקח מעט תמעטו".

בספר יהושע (פרק כא) מתוארת חלוקת ערי הלויים:

"וַיִּגְּשׁוּ רְאֵשֵׁי אֲבוֹת הַלְוִיִּם אֶל אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן וְאֶל יְהוֹשֻׁעַ בֶּן נֹון וְאֶל רְאֵשֵׁי אֲבוֹת הַמִּטּוֹת לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל. וַיְדַבְּרוּ אֲלֵיהֶם בְּשֵׁלָה בְּאֶרֶץ כְּנָעַן לֵאמֹר הִ' צְוָה בְּיַד מֹשֶׁה לָקֵחַ לָנוּ עָרִים לְשָׁבֶת וּמִגְרָשֵׁיהֶן לְבִהְמֹתֵינוּ. וַיִּתְּנוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל לְלוּיִם מִנַּחֲלָתָם אֵל פִּי הִ' אֵת הָעָרִים הָאֵלֶּה וְאֵת מִגְרָשֵׁיהֶן, וַיֵּצֵא הַגּוֹרֵל..."

בהמשך הפרק (שם) נמנות הערים שהקצה כל שבט מנחלתו. רוב השבטים נתנו ארבע ערים ללויים. שבט שמעון, שהיה בעל נחלה קטנה, הקצה רק עיר אחת. מנחלת שבט נפתלי ניתנו שלוש ערים. ואילו בנחלת שבט יהודה שהיתה רחבת ידיים היו שמונה ערים של לויים.

### הפרשת ערי מקלט, ודין רוצח בשגגה ובמזיד (פסוקים ט-לד)

לאחר שלמדנו על הסדר התקין של יישוב הארץ על ידי עם ישראל - הגבולות המדויקים של הארץ, סדר החלוקה של נחלות השבטים ונתינת הערים ללויים - מלמדת אותנו התורה כיצד יש להתמודד עם חריגות מההתנהלות הרגילה המתאימה לחיי הקודש בארץ. וכך כותב הרצי"ה בשיחותיו (במדבר עמ' 397):

"סדר ההתנחלות כולל את המצבים הרגילים ואף את המצבים המיוחדים של עיר מקלט עבור הרוצחים בשגגה... התנחלות הארץ משתכללת על ידי סידור המצבים המיוחדים של רוצחים הגורמים לטומאתה".

אדם שרצח בשגגה את חברו צריך לגלות לעיר מקלט - "וְהִקְרִיתֶם לְכֶם עָרִים עָרֵי מְקַלְט... וְנָס שָׁמָּה רֹצֵחַ מִפֶּה נֶפֶשׁ בְּשִׁגְגָה", הן בכדי להינצל מגואל הדם היכול להורגו מחוץ לעיר המקלט, והן כדי לכפר על מעשהו החמור.

במידה והרציחה אירעה באונס - הרוצח לא אמור היה להעלות על דעתו שמעשהו יביא לפגיעה בחיי אדם, הוא אינו נדרש לכפר על מעשהו, כפי שאומרים חז"ל (מכות ח ע"א):

"תנו רבנן: ומצא - פרט לממציא את עצמו, מכאן אמר רבי אליעזר בן יעקב: אם משיצתה האבן מידו הוציא הלה את ראשו וקבלה - פטור".

במידה והרוצח היה 'שוגג הקרוב למזיד' - עשה מעשה פשע שעלול להרוג אדם, לדוגמא זרק לרשות הרבים אבן שפגעה באדם והרגה אותו, הוא אינו גולה מפני שעונו חמור, ולכן אין גלות מכפרת לו ואין ערי מקלט קולטות אותו, ואם מצאו גואל הדם בכל מקום והרגו, פטור.

אולם הדין שונה כאשר הרצח אירע בשוגג. וכך כותב הרש"ר הירש: "המעשה [של הרוצח בשגגה] הוא רחוק גם ממזיד וגם מאונס; אין בו משום רשלנות פושעת ואף אין בו זימון מקרים שלא היה אפשר להעלות אותו על הדעת". על אף שהרצח נעשה בשוגג, הוא חמור ומזיק כפרה.

נטילת נפש היא דבר חמור מאוד. במשנה (סנהדרין פ"ד, מ"ה) נאמר:

"ללמדך שכל המאבד נפש אחד מישראל מעלה עליו הכתוב כאילו איבד עולם מלא וכל המקיים נפש אחת מישראל מעלה עליו הכתוב כאילו קיים עולם מלא".

וכך כתב הרד"ק על הפסוק (בראשית ט, י) "כִּי בְּצַלְם אֱלֹהִים עָשָׂה אֶת הָאָדָם":

"כי הוא נכבד מכל הנבראים השפלים עד שהאל בראו בצלמו בשכל שנתן בו, לפיכך יש לשאר הנבראים שייראו ממנו, וגם איש את אחיו שלא ישחית גופו וצלמו, כי אם יהרגהו הנה השחית מעשה האל הנכבד שבכל השפלים, והוא עשה אותו בצלמו והוא השחיתו".

לאור זאת מוסיף בעל ספר החינוך (מצוה תל) ומסביר את חומרת עונשו של הרוצח בשגגה:

"לפי שעוון הרציחה חמור עד מאד שבה השחתת העולם, עד שאמרו זיכרונם לברכה שההורג נפש מזיד אפילו עשה כל המצוות אינו ניצול מן הדין שנאמר 'אדם עשוק בדם נפש עד בור ינוס, ולא ימלט'".

אם היה הרוצח מבין וחי את הערך הרב של חיי כל אדם מישראל, היה נוהר בתכלית הזהירות ונמנע מכל מעשה שעלול להביא לנטילת חיים. וכדברי הרצי"ה בשיחותיו (עמ' 426):

"יש כל מיני רשעים וכל מיני מדרגות ברשעות. הטומאה היותר גדולה היא שפיכות דמים: 'ולארץ לא יכופר לדם אשר שופך בה...'. חיוב מסירות נפש על אלה השנים (עבודה זרה ונילווי עריות) נלמד מפסוקים... אבל לגבי שפיכות דמים, אין פסוק מיוחד. לדברים כאלה אין צורך בפסוק... מציאות של רצחנות בישראל היא דבר נורא ואיום, 'ולארץ לא יכופר... כי אם בדם שפכו'."

### מבט לתלמיד

לאורך לימוד הפרשה נשוב ונדגיש לתלמידים את המעלה הגדולה של כל יהודי ויהודי ואת חובתנו לראות בכל אחד ואחד בריאה בצלמו של הבורא ולדעת שיש בו נשמה אלקית, וממילא נלמד על החומרה הגדולה של איסור נטילת נפש.

ארץ ישראל נקראת 'ארץ החיים' (תהלים קטז, ט ורש"י שם) - היא מעניקה לעם ישראל חיים רוחניים וגשמיים. משום כך, נטילת חיים בארץ היא הופכית לכל מהותה, כפי שכותב הרש"ר הירש:

"ארץ תורת ה' ניתנה לעם ה' למען האדם. תוצרתה העליונה, התכלית והמטרה של ברכת ה' המורעפת עליה, היא נשמת כל אדם המתפרנס בה, כי האדם מגשים את תורת ה' על ידי האמצעים שהארץ מספקת. הארץ ניתנה לכולם רק בתנאי שישמרו על קדושת נשמת כל אדם שהוא קדוש לתורה."

לכן חותמת פרשייתנו (פסוקים לג-לד): "כִּי הַדָּם הוּא יַחְנִיף אֶת הָאָרֶץ... וְלֹא תִטְמֵא אֶת הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתֶּם יֹשְׁבִים בָּהּ אֲשֶׁר אֲנִי שֹׁכֵן בְּתוֹכָהּ."

ניתן לשאול: רוצח בשוגג במה חטא, הרי בסופו של דבר הרג את הנפש בשוגג? כתב האלשיך: "הנה כוונת התורה שאם יחטא האדם בשוגג, אל יאמר: 'מה עשיתי ובמה נחשב חטאתי? הלא לא נתכוונתי לחטוא ולמרוד בה' חלילה', על בן ידע האדם כי גם בלא דעת נפש לא טוב, רצונו לומר מה שחטא האדם בלא דעת, סימן כי הנפש לא טוב מאיזה עוון אשר חטא תחילה".

כלומר גם השוגג נחשב חוטא כי חטאו נגרם ממצב רוחני ירוד. חטא בשגגה מעיד שיש לחוטא חטא קודם.

מִרְן הֵרֵב קוֹק בְּעֵינַי אִיֵּה עַל מִסְכַּת שֶׁבֶת (ח"א פֶּרֶק שְׁנַי אֹתֵר רֶסֶב) כְּתֹב: "שִׁגְגָה יֹצֵאת לְעוֹלָם מִפְּנֵי שֶׁהִיסוּד הַטּוֹב שֶׁעָלִיו בְּנוִיָּה אֹתָהּ הַזְהִירוֹת הַמְתִּיחֶסֶת לְעֵנִין הַהוּא, אִינְנוּ קְנוִי יִפְהַ בְּנֶפֶשׁ קְנוִין טַבְעִי, אִף עַל פִּי שֶׁהוּא [הָאָדָם] חָפֵץ לְהַשְׁמֵר מִמֶּנּוּ מִצַּד הַסְּכַמְתּוֹ וְחִפְצוֹ לְקַבֵּל עָלָיו אֶת עוֹל הַמִּצְוָה אֹו הַמִּידָה הַהִיא, מִכֹּל מְקוֹם הַשִּׁגְגָה רוֹבֶצֶת לְפִתְחוֹ. אֲבָל מִי שֶׁכִּבֵּר קִנְיָה לּוֹ קְנוִין טַבְעִי אֶת הִיסוּד שֶׁעָלִיו הַמִּצְוָה בְּנוִיָּה, מִצַּד הַרְגֵשׁ הָאֲנוּשִׁי לְכֹל הַפְּחוֹת, יֵשׁ לוֹ כִּבֵּר שְׁמִירָה פְּנִימִית בְּעוֹמֵק נִפְשׁוֹ וְלֹא יִבּוֹא לִידֵי מִכְשׁוֹל".

כְּלוֹמֵר עֵצֶם הַחֲטָא, עַל אִף שֶׁהוּא נַעֲשֶׂה בְּשִׁגְגָה, נוֹבַע מִכֵּךְ שֶׁהֵעֵרֵךְ שֶׁל הַמִּצְוָה בַּה נִכְשַׁל הָאָדָם לֹא הִיָּה קְנוִי וּמְבוֹסֵס הֵיטֵב בְּנֶפֶשׁוֹ, שֶׁכֵּן מִי שֶׁעֵרֵךְ זֶה קְנוִי בְּנֶפֶשׁוֹ הֵיטֵב נֹזֶהר בִּיּוֹתֵר וְלֹא נִכְשַׁל אִף בְּשׁוּגָג.

### עֵרֵי הַמְקַלֵּט וְדִינֵיהֶן (פְּסוּקִים ט-טו)

תְּחִילַת עֵנִינּוֹ שֶׁל דִּין עֵרֵי מְקַלֵּט נֹזְכֵר בְּסֵפֶר שְׁמוֹת (כֹּא, יג), וְכַעַת בְּשַׁעֲרֵי הָאֶרֶץ הַגִּיעָה הַעֵת לְצוּוֹת עַל הַבְּדִלַת הָעֵרִים, הַכַּנְתֵּן לִיַּעוּדֵן וְקִבְעֵת מִסְפָּרֵן וּמְקוֹמֵן. עֵרֵי הַמְקַלֵּט נוֹעְדוּ לְהַגְנַת כֹּל מִכָּה נֶפֶשׁ בְּשִׁגְגָה מִיַּד גּוֹאֵל הָדָם, וּבִתְקוּפַת הַשְּׁהוֹת בְּעֵיר הַמְקַלֵּט עוֹבֵר הַרוֹצֵחַ בְּשׁוּגָג תִּהְלִיךְ שֶׁל תְּשׁוּבָה הַמְכַפֶּרֶת עַל שִׁגְגַת מַעֲשָׂיו.

נֹאמֵר בְּפְסוּקִים י-יא: "דִּבֶּר אֵל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם כִּי אֲתֵם עֹבְרִים אֶת הַיַּרְדֵּן אֶרְצָה כְּנַעַן. וְהִקְרִיתֶם לָכֶם עָרִים עֵרֵי מְקַלֵּט תִּהְיֶינָה לָכֶם וְנָס שְׂמָה רֹצֵחַ מִכָּה נֶפֶשׁ בְּשִׁגְגָה"

מִהַמִּילָה 'וְהִקְרִיתֶם', לְשׁוֹן מִקְרָה, לּוֹמֵד רַש"י שֶׁעֵרֵי הַמְקַלֵּט צְרִיכוֹת לְהִיּוֹת מְזוּמְנוֹת לְבוֹרַח כֵּךְ שֶׁלֹּא יִצְטָרֵךְ לְחַפֵּשׂ אַחֲרֵיהֶן.

נֹאמֵר בְּפְסוּקֵי יב: "וְהָיוּ לָכֶם הָעָרִים לְמְקַלֵּט מְגֹאֵל וְלֹא יָמוּת הָרֹצֵחַ עַד עָמְדוֹ לְפָנַי הָעֵדָה לְמִשְׁפָּט".

הַפְּסוּק עוֹסֵק בְּאָדָם שֶׁרָצַח בְּמִזִּיד וְחַיִּיב מִיתָה, וּבְכֹל זֹאת בְּשֶׁלֶב הָרֹאשׁוֹן עֵרֵי הַמְקַלֵּט מְשַׁמְשׁוֹת לוֹ כְּמְקַלֵּט. הוּא נֹס לְשֵׁם כְּדִי לְהַנְצִל מְגוֹאֵל הָדָם - אָדָם הַקְּרוֹב לְמַת בְּרֵמָה כֹּזֵאת הַמְזוּכָה אֹתוֹ בִּירוּשָׁתוֹ שֶׁל הַמַּת, הַעֲלוּל שֶׁלֹּא לְשִׁלוֹט בְּרוּחוֹ וּלְהַרוֹג אֹתוֹ בְּגִלְל שֶׁרָצַח אֶת קְרוֹבוֹ.

הַמִּשְׁנָה בְּמִסְכַּת מְכוֹת (פ"ב, מ"ו) מְתַאֲרַת אֶת הַתְּהִלִּיךְ:

"בְּתַחֲלִילָה [בְּשֶׁלֶב רֹאשׁוֹן, אַחֲרֵי מַעֲשֵׂה הַרְצַח] אֶחָד שׁוּגָג וְאֶחָד מְזִיד מְקַדִּימִין [לְבוֹרוּחַ] לְעֵרֵי מְקַלֵּט, וּבֵית דִּין שׁוֹלְחִים וּמְבִיאִים אֹתוֹ מִשָּׁם. מִי שֶׁנִּתְחַיֵּב מִיתָה בְּבֵית



דין – הרגוהו, ושלא נתחייב מיתה – פטרוהו, מי שנתחייב גלות מחזירין אותו למקומו שנאמר 'והשיבו אותו העדה אל עיר מקלטו'."

בעבר הירדן המזרחי קיבלו את נחלתם שניים וחצי שבטים, ואילו בארץ ישראל נחלו תשעה וחצי שבטים, ובכל זאת מספר ערי המקלט בעבר הירדן ובארץ, זהה.

רש"י משיב על שאלה זו על פי חז"ל: "משום דבגלעד נפישו רוצחים [מצויים רוצחים רבים], דכתיב: 'גלעד קרית פועלי און עקובה מדם' (הושע ו, ח)".

בגלעד שבעבר הירדן המזרחי מצויים רוצחים יותר מבמקומות אחרים, לכן הוצרכו לערי מקלט רבים.

נשאלת השאלה: הלוא ערי המקלט מיועדים להורגים בשוגג, ואם רבו שם רוצחים במזיד, מה יועיל להם ריבוי ערי המקלט?

על שאלה זו השיב החזקוני, שערי המקלט שימשו גם את הרוצחים במזיד, שהרי גם רוצח במזיד בורח לעיר מקלט ומשם שולחים בית דין ומביאים אותו לדין, וזו לשונו: "אף ההורגים במזיד גולים לערי מקלט, ולפיכך צריכים היו אותם שבגלעד לערי מקלט בשוה לאותה שבארץ כנען".

מכאן אנו למדים על מעלתה של ארץ ישראל בעבר הירדן המערבי, שאנשיה היו זהירים יותר ויראי ה' יותר, ולא היו זקוקים לריבוי ערי מקלט.

טעם נוסף לריבוי ערי המקלט בעבר הירדן המזרחי כתב הרמב"ן:

"ועל דרך הפשט נראה בעיני, כי ארץ עבר הירדן היתה גדולה מאד, כי הם שני מלכי האמורי גדולים שהמקראות מפליגים בהם, ואף כי עמון ומואב טהרו בהם [נכבשו על ידם וצורפו לארצותיהם]... והנה היתה עבר הירדן גדולה מאד, ראויה לשלוש ערי מקלט ככל ארץ ישראל מן הירדן והלאה, והיו אלה השש ערים לברן קולטות".

כלומר ריבוי ערי המקלט בעבר הירדן המזרחי נבע מגודל השטח של חבל ארץ זה.

בעל ספר החינוך (מצוה תח) מסביר מדוע נבחרו דווקא ערי הלויים לשמש כערי מקלט עבור הרצוחים בשגגה, וכך כתב:

"ומפני גודל מעלתם וכישר פעלם וחיז ערכם נבחרה ארצם לקלוט כל הורג נפש בשגגה יותר מארצות שאר השבטים, אולי תכפר עליו אדמתם המקודשת בקדושתם. ועוד טעם אחר בדבר, כי בהיותם אנשי לבב ידועים במעלות המדות והכמות נכבדות, ידוע לכל שלא ישטמו [ישנאו] הרוצח שינצל אליהם

ולא יגעו בו, ואף כי יהרוג אחד מאוהביהם או מגואליהם אחר אשר בפתע בלא איבה יהרגנו".

מטרת ערי המקלט לעזור לרוצח בשגגה לתקן ולכפר על חטאו הנורא. אדמת הלויים, המקודשת בקדושתם והספוגה במעשיהם הטובים, יכולה להגן על הרוצח ולכפר על מעשיו. כמו כן, הלויים בטוב ליבם לא יפגעו ברוצח גם אם פגע באדם המוכר להם, ובוודאי ידאגו לעוררו לתשובה על מעשיו.

### דיני רוצח במזיד (פסוקים טז-כא)

בפרשת נח (בראשית ט, ה-ו) נאמר:

"וְאֵךְ אֶת דַּמְּכֶם לְנַפְשֵׁיכֶם אֲדַרְשׁ... וּמִיַּד הָאָדָם מִיַּד אִישׁ אָחִיו אֲדַרְשׁ אֶת נַפְשׁ הָאָדָם. שִׁפְךְ דַּם הָאָדָם בְּאָדָם דָּמוֹ? שִׁפְךְ כִּי בַצֶּלֶם אֱלֹקִים עָשָׂה אֶת הָאָדָם".

הרד"ק כתב על המילים "כִּי בַצֶּלֶם אֱלֹקִים עָשָׂה אֶת הָאָדָם":

"הוא [האדם] נכבד מכל הנבראים השפלים עד שהאל בראו בצלמו בשכל שנתן בו... אם יהרגהו הנה השחית מעשה האל, הנכבד שבשפלים, והוא עשה אותו בצלמו והוא השחיתו, הנה עשה זה כנגד האל לבטל מעשיו...".

מי שהורג אדם הרי הוא פועל באופן החרף ביותר כנגד מעשה בראשית, שהרי הוא פוגע בבריה המשוכללת ביותר שיצר ה', ואף משחית דבר שנעשה בצלם אלקים ובכך פוגם כביכול בנוכחות האלקית בעולם.

והרש"ר הירש כותב על המילים "ומיַּד הָאָדָם מִיַּד אִישׁ אָחִיו אֲדַרְשׁ אֶת נַפְשׁ הָאָדָם":

"על האדם להיות 'אדם' כשמו, נציג ובא כח לה'... חלילה ל'אדם' לשלוח ידו בקדוש ובנעלה שביצורים – בנפש האדם. חובה עליו להיות 'אחיו' של כל אדם. ממעמקי הכרתו העצמית יכיר את הנשמה האלוקית שבכל אדם... חובה עלינו לראות בכל אדם את הנפש והנשמה הנפוחה בו. כל אדם מצווה על שמירת נפשו של כל אדם".

עלינו להוסיף חיים וטוב לעולם, לעזור ולתמוך אחד בשני מתוך הבנה כי בכל אדם ישנה נשמה אלקית, וחלילה לא לפעול להיפך - לקצר חיים, לפגוע בחייו של אדם אחר.

נאמר בפסוקים טז-יח: "וְאִם בְּכָלִי בְרָזַל הִכְהוּ וַיָּמַת רֹצֵחַ הוּא... וְאִם בְּאֶבֶן יָד אֲשֶׁר יָמַת בָּהּ הִכְהוּ וַיָּמַת רֹצֵחַ הוּא... אוּ בְכָלִי עֵץ יָד אֲשֶׁר יָמַת בּוֹ הִכְהוּ וַיָּמַת רֹצֵחַ הוּא מוֹת יוֹמַת הָרֹצֵחַ"

פסוקים אלה מדברים על רוצח במזיד - במתכוון (רש"י).

הם מלמדים כי רוצח במזיד חייב מיתה רק אם הרג בדבר שיש בכוחו להמית - "אֶבֶן יָד אֲשֶׁר יָמוּת בָּהּ... כְּלִי עֵץ יָד אֲשֶׁר יָמוּת בּוֹ...". וכך כותב רש"י: "ההורג בכל דבר צריך שיהא בו שיעור כדי להמית, שנאמר בכולם 'אשר ימות בו'".

עם זאת, לגבי ההורג בכלי ברזל לא כתבה התורה "אֲשֶׁר יָמוּת בָּהּ", ומבאר רש"י:

"הוֹיֵן מִן הַבְּרוֹזֵל [שחייב הרצח על ידו גם אם אין בו שיעור], שגלוי וידוע לפני הקב"ה שהברזל ממית בכל שהוא אפילו מחט, לפיכך לא נתנה בו תורה שיעור".

כלומר, לברזל הפוגע באדם אין שיעור מינימלי שמתחתיו אין חייבים על רצח. פגיעה באמצעות כלי ברזל בכל גודל מחייבת את הרוצח, כי ברזל ממית בכלשהו.

נאמר בפסוקים כ-כא: "וְאִם בְּשֵׁנָאָה יִהְדָּפְנוּ אוֹ הַשְּׁלִיךְ עָלָיו בְּצִדָּה וַיָּמָת... אוֹ בְּאֵיבָה הִכְהוּ בְיָדוֹ וַיָּמָת מוֹת יוֹמָת הַמֶּכָּה רֵצַח הוּא".

בפסוקים אלו מתארת התורה סוגים נוספים של מעשי רציחה המחייבים את הרוצח מיתה.

"יִהְדָּפְנוּ" - דחפו "ממקום גבוה" (ראב"ע).

"הַשְּׁלִיךְ עָלָיו" - "זרק עליו יתדות וקורות וגלגל עליו אבנים בכוונת ליבו" (על פי תרגום יונתן).

"בְּצִדָּה" - "אורב ועושה במזיד" (ראב"ע שמות כא, ג).

הרש"י הירש מציין את ההבדל בין הדוגמאות המנויות בפסוקים אלו לאלו המופיעות בפסוקים הקודמים:

"פסוקים טז-יח תיארו מקרים של המתה באמצעות מכשיר, ובמקרים אלה קל יותר להגדיר את הסימנים המוכיחים שהמתה היא רצח... פסוקים אלו מורים שגם בשאר כל דרכי ההמתה יש לשקול את הכח, את האמצעי ואת התוצאה, כדי להכריע בשאלה אם המוות יכול להחשב תוצאה ישירה של המעשה".

ככלל ניתן לומר שכדי לחייב מיתה לא די בכך שהרוצח רצה להרוג אלא צריך שיעשה מעשה שיש בו כדי להמית. רק אדם שגם ביקש להמית וגם עשה מעשה היכול להמית מתחייב מיתה.

נאמר בהמשך הפסוק: "גֹּאֵל הַדָּם הוּא יָמָת אֶת הָרֵצַח בְּפָגְעוֹ בוֹ הוּא יִמָּתְנוּ".

גם במקום בו הרוצח אינו חייב מיתה בבית דין – מחמת שאין עדות מספקת או שלא התרו ברוצח כדין – גואל הדם יכול להמית את הרוצח.

חז"ל (סנהדרין מה, ב) דורשים:

"תניא: 'גאל הדם ימית את הרצח' – מצוה בגואל הדם [לבצע את גזר הדין ברוצח]. ומניין שאם אין לו גואל, שבית דין מעמידין לו גואל [שיבצע את גזר הדין]? שנאמר 'בפגעו בו' – מכל מקום [בכל מקרה יתרחש]".

בזמן שיש גואל דם הרי הוא קודם לכל אדם להרוג את הרוצח. כאשר אין גואל דם, בית הדין ממית את הרוצח במיתת הרג (רמב"ם הלכות רוצח ב, א).

#### דיני רוצח בשגגה (פסוקים כב-כח)

נאמר בפסוקים כב-כד: "וְאִם בְּפֶתַע בְּלֹא אֵיבָה הִדְפּוֹ אוֹ הִשְׁלִיךְ עָלָיו כָּל כְּלֵי בְּלֹא צְדִיקָה. אוֹ בְּכָל אֶבֶן אֲשֶׁר יָמוּת בָּהּ בְּלֹא רְאוּת וַיִּפֹּל עָלָיו וַיָּמָת וְהוּא לֹא אוֹיֵב לוֹ וְלֹא מִבְּקֶשׁ רָעָתוֹ. וְשִׁפְטוֹ הָעֵדָה בֵּין הַמִּכָּה וּבֵין גֹּאֵל הַדָּם עַל הַמְשֻׁפָּטִים הָאֵלֶּה"

פסוקים אלו מתארים אופני מיתה דומים לאלו שהוזכרו בפסוקים הקודמים לגבי רוצח במזיד, אלא שכאן הם ארעו בגלל חוסר תשומת לב וזהירות מספקת, ולא מתוך כוונה לפגוע - "בְּפֶתַע בְּלֹא אֵיבָה", "בְּלֹא צְדִיקָה", "בְּלֹא רְאוּת".

על בית הדין לחקור ולברר היטב כיצד נעשו הפעולות על ידי הרוצח - באיזו עוצמה נעשתה הפעולה ובאיזה אופן, ומתוך כך ללמוד האם הפעולות בוצעו מתוך כוונה לרצוח או נבעו מחוסר זהירות ותשומת לב.

נאמר בפסוק כה: "וְהִצִּילוּ הָעֵדָה אֶת הָרֹצֵחַ מִיַּד גֹּאֵל הַדָּם וְהָשִׁיבוּ אוֹתוֹ הָעֵדָה אֶל עִיר מִקְלָטוֹ אֲשֶׁר נָס שָׁמָּה..."

לאחר שבית הדין של העיר דן בעניינו של הרוצח, במידה והכריע שההרג נעשה בשגגה גמורה והרוצח חייב גלות, מחזירים אותו לעיר המקלט. וכך כותב הרמב"ם (הלכות רוצח ה, ז): "מי שנתחייב גלות מחזירין אותו למקומו. שנאמר: 'והשיבו אותו העדה אל עיר מקלטו'". עונש הגלות של הרוצח, שבא לכפר על מעשהו החמור, הוא יציאה ממקום מגוריו הקבוע והיציב, והגבלתו לישיבה בעיר המקלט בלבד, כפי שמסביר ספר החינוך (מצוה תי):

"ראוי למי שהרג אפילו שונג מכיון שבאת תקלה גדולה כזו על ידו, שיצטער עליה צער גלות ששקול כמעט כצער מיתה שנפרד האדם מאוהביו ומארץ מולדתו ושוכן כל ימיו עם זרים... ועוד תועלת בדבר לבלי יראו קרובי המוכה הרוצח לעיניהם תמיד במקום שנעשתה הרעה, וכל דרכי התורה נועם".

התורה דואגת הן לרוצח בשגגה והן לקרובי הנרצח. עונשו של הרוצח איננו על ידי נקמה אלא על ידי תהליך של תשובה. הבריחה לעיר המקלט וחיי הבדידות של הרוצח בשוגג הם בבחינת ייסורים מכפרים. כמו כן ישנה דאגה לרגשותיהם של קרובי הנרצח בכך שאינם עלולים להיפגש

עם הרוצח במקום שבו קרובם נרצח. לכן מסיים בעל ספר החינוך את דבריו במילים: "וכל דרכי התורה נועם".

מדינים אלה אנו למדים עד כמה ירדה התורה לסוף דעתם של הבריות ודאגה לכך שחיייהם יהיו טובים, ישרים ונעימים.

גלות הרוצח בשגגה מביתו ומכל קרוביו ואוהביו איננה רק כדי להביאו לתשובה וכפרה מתוך צער וכאב, אלא גם כדי להפגיש אותו עם בני שבט לוי שעריהם נקבעו כערי מקלט, ובכך לעורר אותו להידבק בהם, כדברי השם משמואל (פרשת ואתחנן שנת תר"פ):

"הנה בענין מקלט הרוצח הגיד כ"ק אבי אדמו"ר זצלה"ה משום שזה הרוצח שחטא בחיים של הנהרג אבד את חיותו מדה במדה, אלא שהשי"ת המציא לו תקנה שיסתפח ללויים בעיר מקלטו, שהלויים כל עבודתם בחיות והתלהבות ובשיר לארמא קלא [מרימים את קולם בשירה], ועל ידי כן שואב חיות חדשה באמצעות הלויים".

כל עניינם של הכהנים הוא לעבוד את ה', להתקרב אליו, ולקרב את ישראל לאביהם שבשמים. עבודת ה' שלהם נעשית מתוך דבקות, התלהבות ושירה ובכך הם מוסיפים שפע של חיים. על כן הרוצח שמסתפח ללויים ונדבק בעבודתם מוסיף בעצמו תוספת של חיים ודבקות ובכך הוא מתקן את מיעוט החיים שגרם על ידי המתת אדם מישראל.

מן המילים "והצילו העדה" לומדים חז"ל שלפני שגוזרים את דינו של רוצח במזיד צריך לדון בזכותו - לבית הדין העוסק בדיני נפשות צריכה להיות יכולת אמתית לראות את זכותו של הנידון. לכן הדין הוא שחברי בית - דין שראו אדם שרצח אינם יכולים לדונו למוות על פי מראה עיניהם, כלשון הגמרא (ראש השנה כו ע"א):

"דרחמנא אמר [-התורה אמרה] 'ושפטו העדה', 'והצילו העדה', וכיון דחזויהו דקמל נפשא [-כיון שראו שהרג את הנפש] - לא מצו חזו ליה זכותא [אינם יכולים למצוא לו צד זכות]".

מסיבה זו מצוה להביא את הרוצח לפני בית הדין, ושם לדון את דינו, כפי שכותב ספר החינוך (מצוה טז): "שלא להרוג החוטא כשנראהו עושה מעשה החטא שיתחייב עליו מיתה קודם שנביאהו לבית דין", ומסביר את שורשה של מצוה זו:

"עניין דיני נפשות הוא דבר קשה מאוד, שצריך דקדוק גדול ביותר. ונצטוו העדה [-בית הדין] להיות מצילים הנדון בכל דבר הראוי להצילו בשבילו... כלומר שצריכים להפך בזכותו, ואם יש לו זכות - יצילוהו, ואם לאו - ייהרג. ועל כן הזהרנו שיבוא הדין על כל פנים לפני בית הדין, ולא יידינוהו העדים שראו הדבר בעיניהם לעולם".

מכאן ניתן ללמוד עד כמה יקרה וחשובה נפשו של כל אדם מישראל, שגם כאשר מוטל עליו חשד כל כך חמור שהרג את הנפש והכף מטה לחובתו, עדיין מקפידים להפך בזכותו ולחפש עבורו חבל הצלה.

נאמר בפסוקים כו-כז: **"וְאִם יֵצֵא יֵצֵא הָרֵצַח אֶת גְּבוּל עִיר מִקְלָטוֹ אֲשֶׁר יָנוֹס שָׁמָּה, וּמָצָא אֹתוֹ גֹּאֵל הַדָּם מִחוּץ לְגְבוּל עִיר מִקְלָטוֹ וְרֵצַח גֹּאֵל הַדָּם אֶת הָרֵצַח אֵין לוֹ דָּם"**

כל עוד הרוצח נמצא בתוך עיר המקלט, אין רשות ביד גואל הדם להיכנס לשם. אבל אם יצא משם במזיד מותר לגואל הדם להורגו. חלק מעונש הגלות הוא, שחייו של הגולה תלויים בהימצאו בעיר המקלט, באופן שביציאתו מן העיר הוא מסתכן במוות.

נאמר בפסוק כח: **"כִּי בְעִיר מִקְלָטוֹ יֵשֵׁב עַד מוֹת הַכֹּהֵן הַגָּדוֹל וְאַחֲרֵי מוֹת הַכֹּהֵן הַגָּדוֹל יָשׁוּב הָרֵצַח אֶל אֶרֶץ אֲחֻזָּתוֹ"**

הרוצח יוצא מעיר המקלט רק כאשר מת הכהן הגדול שכיהן בשעת הרצח.

שאלת השאלה: מה הקשר בין מות הכהן הגדול ליכולתו של הרוצח בשגגה לשוב לארץ אחוזתו? רש"י הביא לכך שני הסברים. ההסבר הראשון עמוק וקשה להסברה. נביא את ההסבר השני: **"לפי שהיה לו לכהן גדול להתפלל שלא תארע תקלה זו לישראל בחייו"**.

מכאן אנו למדים על האחריות הגדולה הרובצת על כתפיו של הכהן הגדול האחראי על הרמת הקומה הרוחנית של האומה תוך תפילה מתמדת שלא יאונה רע לאף אחד מבניה, לא במזיד ואף לא בשוגג. וכדברי הרמח"ל בספרו **מסילת ישרים** (פרק יט), בביאור מידת החסידות:

**"ואלה הם הרועים האמתים של ישראל שהקב"ה הפיץ בהם הרבה, שמוסרים עצמם על צאנו, ודורשים ומשתדלים על שלומם וטובתם בכל הדרכים, ועומדים תמיד בפרץ להתפלל עליהם ולבטל הגזירות הקשות ולפתוח עליהם שערי הברכה... והוא ענין כהן גדול שאמרו עליו (מכות יא), שהיה להם לבקש רחמים על דורם ולא ביקשו"**.

במשך השנה כולה מתפלל הכהן הגדול על ישראל עמו, אך ביום כיפור הוא נכנס לפני ולפנים ומתפלל תפילה קצרה ומכפר על עוונותיהם של ישראל.

הכהן הגדול נושא את שמות בני ישראל על לוח ליבו באמצעות החושן, והחושן כיפר על מעוותי הדין (ראה רש"י שמות כח, ל) והזכיר לפני ה' ולפני הכהן הגדול בעבודתו ובתפילתו את שמות בני ישראל, **"וְנָשָׂא אֶהָרֹן אֶת שְׁמוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּחֹשֶׁן הַמִּשְׁפָּט עַל לְבוֹ בָּבֵאוּ אֶל הַקֹּדֶשׁ לְזַכֵּר לְפָנַי ה' תְּמִיד... וְנָשָׂא אֶהָרֹן אֶת מִשְׁפַּט בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עַל לְבוֹ לְפָנַי ה' תְּמִיד" (שמות כח, כט-ל)**.

הסבר אחר כתב העקידת יצחק :

"לפי שמיתת אדם גדול כזה [ככהן גדול], היא מכפרת על הדור. ובחבורתו [במיתתו של הכהן הגדול] ירפא לשונג ההוא".

חז"ל מלמדים אותנו (מועד קטן כח ע"א) ש"מיתתן של צדיקים מכפרת" - הכהן הגדול, ראש שבט הכהונה, השבט הפועל לכך שתשרה השכינה בארץ, האדם שמבקש רחמים על אנשי דורו ומכפר כל ימיו בעבודתו הקדושה במקדש על חטאי בני ישראל, מכפר במיתתו על הרוצח בשגגה. לכן, אחרי שגלה הרוצח בשגגה לעיר המקלט והחל בהליך של כפרה על חטאו בעזרתם של הלויים תושבי העיר, משלימה מיתת הכהן הגדול המכפרת על הדור כולו את כפרת הרוצח בשגגה, ואז יכול הוא לשוב לארץ אחוזתו.

נאמר בפסוק כט: "וְהָיוּ אֱלֹהֵי לְכֶם לְחֻקֹּת מִשְׁפָּט לְדֹרֹתֵיכֶם בְּכָל מוֹשְׁבֹתֵיכֶם"

חז"ל לומדים (מכות ז ע"א) מפסוק זה ש"סנהדרין נוהגת בארץ ישראל ובחוצה לארץ". אולם, דיני נפשות נוהגים בכל מקום רק כל עוד בית הדין הגדול יושב בלשכת הגזית שבמקדש, זאת מפני שחברי בית הדין שבחוץ לארץ פועלים כבאי כוח בית הדין שבארץ (רש"י הירש).

נאמר בפסוק ל: "כָּל מִכָּה נֶפֶשׁ לְפִי עֵדִים יִרְצַח אֶת הָרֹצֵחַ וְעַד אֶחָד לֹא יַעֲנֶה בְּנֶפֶשׁ לְמוֹת"

כתב רש"י: "כל מכה נפש וגו' - הבא להרגו על שהכה את הנפש. לפי עדים ירצח - שיעידו שבמזיד ובהתראה הרגו".

כלומר כשירצה 'גואל הדם' להרוג את רוצח קרובו, איננו רשאי לפגוע בו עד שיתברר בבית דין שרצח במזיד בעדים ובהתראה.

כופר אינו פוטר רוצח מעונשו (פסוקים לא-לד)

נאמר בפסוק לא: "וְלֹא תִקְחוּ כֹפֶר לְנֶפֶשׁ רֹצֵחַ אֲשֶׁר הוּא רָשָׁע לְמוֹת כִּי מוֹת יוֹמֵת"

פירוש הדברים הוא (על פי תרגום יונתן) - "ולא תקבלו פדיון [כופר נפש, חלף המיתה] להציל בן אדם הורג שהוא חייב למוות [מיתה], כי הרוג יהרג".

נאמר בפסוק לב: "וְלֹא תִקְחוּ כֹפֶר לָנוֹס אֶל עִיר מְקַלְטוֹ לָשׁוּב לְשֶׁבֶת בְּאֶרֶץ עַד מוֹת הַכֹּהֵן"

גם רוצח בשגגה אינו יכול להיפטר מעונש הגלות באמצעות תשלום ממון, כפי שכותב רש"י: "מי שנס אל עיר מקלט, שהרג בשוגג, אינו נפטר מגלות בממון ליתן כופר לשוב לשבת בארץ טרם ימות הכהן [הגדול]" אלא עליו לקבל בהכנעה ובענווה את גלותו ובכך יכופר לו.

למרות שביחס לפגיעות אחרות העונש אינו פגיעה באדם הפוגע אלא תשלום, כדוגמת הפוגע באחד מאבריו של חברו, שאף שהתורה אומרת שהעונש הראוי הוא "עֵינַי תַּחַת עֵינַי שֵׁן תַּחַת שֵׁן" (שמות כא, כד), הדין הוא תשלום ממון, בגלל חומרתה של רציחה, הרוצח צריך להיענש בחומרה – לההרג או לגלות. וכך כותב רבנו בחיי: "יגיד הכתוב שלא יפטר בשום ממון בעולם, לפי שעון הרציחה אין כמוהו בכל העבירות מעבירות שבין אדם לחברו".

נאמר בפסוקים לג-לד: "וְלֹא תַחַנְיפוּ אֶת הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתֶּם בָּהּ כִּי הָדָם הוּא יַחַנֵּיף אֶת הָאָרֶץ וְלֹאֲרֶץ לֹא יִכְפֹּר לְדָם אֲשֶׁר שָׁפַךְ בָּהּ כִּי אִם בְּדָם שָׁפְכוּ. וְלֹא תִטְמֵא אֶת הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתֶּם יֹשְׁבִים בָּהּ אֲשֶׁר אֲנִי שֹׁכֵן בְּתוֹכָהּ כִּי אֲנִי ה' שֹׁכֵן בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל"

"וְלֹא תַחַנְיפוּ" - "העושה רע בסתר יקרא חנף" (רבנו בחיי). פסוק זה מזהיר את הדיינים שלא יחמלו על שופכי הדם ויעלימו עין ממעשיהם, אלא יעמידום לדין.

הפסוק מוסיף ומדגיש: "וְלֹא תַחַנְיפוּ אֶת הָאָרֶץ" - כפי שלמדנו בהקדמה, מלבד חומרתה של נטילת נפש אדם מישראל מצד עצמה, חמורה היא עוד יותר כשהיא נעשית בארץ ישראל מצד הפגיעה בייעודה של הארץ - להוסיף חיים לעם ישראל ולחבר את עבודת הקודש שלהם אל העולם הגשמי ולרוממה. אי הענשת הרוצח מכסה על המעשה הנורא ומוסיפה לפגיעה בקדושתה של הארץ. וכך כותב הרמב"ן:

"מפני שאמר תחילה [פסוק כט] 'והיו אלה לכם לחקת משפט לדורותיכם בכל מושבותיכם', שאלו המשפטים נוהגים גם בחוצה לארץ, חזר והחמיר ביושבי הארץ יותר לכבוד השכינה אשר שם, והזהיר שלא נחניף אותה ושלא נטמא אותה... וענין הטומאה, שתהיה הארץ טמאה ולא ישכון בה כבוד השם בהיות בה דם נקי שלא נתכפר בדם שופכו".

והרצ"ה בשיחותיו (במדבר עמ' 397) אומר: "שפיכות דמים גורמת לזעזוע מיוחד, היא גורמת לטומאת הארץ באופן מיוחד!".



## המסרים העולים מפרק לה

- שבט לוי לא נוחל נחלה בארץ משום שהובדל לעבוד את ה', לשרתו ולהורות את דרכיו הישרים לרבים כדי לרומם את העם ולחברו לדבר ה'.
- ערי הלויים פוזרו בכל שבטי ישראל, כדי שהלויים ישפיעו על כל העם ויפגישו את כל בניו עם דבר ה'. כך שחיי היום יום של שכניהם גם הם מתעלים ומתרוממים.
- התורה מלמדת אותנו להתמודד גם עם מצבים שאינם מתוקנים, העלולים להופיע כחלק מסדרי החיים בארץ.
- חומרתה של נטילת נפש נובע מכך שכל אדם נברא בצלם, יש בו נשמה אלוקית, חלק אלו-ה ממעל המיוחד לו.
- רצח בשגגה המחייב גלות נובע מחוסר זהירות בחיי האחר כתוצאה מחסרון בהבנת ערך חייו של כל אדם מישראל.
- רצח בישראל הוא דבר חמור מאוד, הוא נוגד את עניינה של ארץ ישראל שנועדה להעניק חיים רוחניים וגשמיים לעם ישראל, ומטמא אותה.
- גם אדם שחטא בשגגה, אפילו חטא חמור כרצח, הינו חלק מעם ישראל ועל כן שותף בנחלת הארץ, אלא שנדרש הוא לעבור תהליך כפרה.
- הגלות לערי המקלט נועדה לעזור לרוצח בשגגה לכפר על חטאו החמור. המפגש עם הלויים הידועים במעלתם הרוחנית הגבוהה, יסייע לרוצח בשגגה לחזור בתשובה שלימה ולכפר על חטאו החמור.
- גם כאשר מוטל על האדם חשד כל כך חמור והכף נוטה לחובתו, עדיין מצווים בית הדין להפך בזכותו ולחפש עבורו חבל הצלה, מפני חשיבותה של כל נפש אדם מישראל.
- מיתת כהן גדול הגורם לשכינה שתשרה על הארץ ומכפר כל ימיו על עם ישראל בעבודתו הקדושה מסייעת לכפר על הרוצח בשגגה.

## פרק לו

בפרקנו שני נושאים עקריים:

1. נישואי בת יורשת נחלה
2. חתימת הספר

### נישואי בת יורשת נחלה (פסוקים א-יב)

למדנו בפרקים הקודמים שחלוקת הארץ לשבטים אינה אקראית אלא נעשתה על פי ה' משום שישנה התאמה ושייכות עמוקה בין כל שבט ושבט לנחלתו. ארץ ישראל קדושה בקדושה מיוחדת בעלת תכונות מיוחדות, וקדושתה יוצאת אל הפועל בצורה השלמה רק כשכל שבט ושבט יושב בתחום נחלתו. כשכל שבט יושב בתחום שניתן לו בגורל על פי ה', ביכולתו להוציא אל הפועל את תכונותיו המיוחדות, וכתוצאה מכך גם האומה כולה יכולה למלא את תפקידה הכללי בצורה השלמה.

לשם כך יש צורך שכל שבט יירש את הנחלה שעלתה בחלקו בשלמות, יפתח ויישב אותה. כפי שכתב הרצי"ה בשיחותיו (במדבר עמ' 397):

"כל סידורי המשפחות בישראל צריכים להיעשות מתוך האחריות של שמירת העם. הארץ צריכה להיות נשמרת בכל בריאותה, על ידי התאמתה השלימה לבית ישראל, ולכל חלקי בית ישראל. יש התאמה אלוקית בין חלקי הארץ לבין חלקי העם ויש צורך שסידורי המשפחות יהיו מתוך שמירת התאים היסודיים, סגולתם וערכם המיוחד".

על בסיס דברים אלו באים בני גלעד אשר משבט מנשה וטוענים על נחלתם.

### טענת בני גלעד (פסוקים א-ד)

נאמר בפסוק ב: "וַיֹּאמְרוּ אֶת אֲדֹנֵי צִוְהָהּ לָתֵת אֶת הָאָרֶץ בְּנַחֲלָהּ בְּגוֹרֵל לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְאֲדֹנֵי צִוְהָהּ בְּה' לָתֵת אֶת נַחֲלַת צֶלְפָּחָד אֲחֵינוּ לְבְנֹתָיו"

לפני שראשי האבות שוטחים את טענתם הם מזכירים שני נתונים.

ראשית הם מציינים שכאמור לעיל חלוקת הארץ נעשתה בגורל ועל פי האורים והתומים כדי שכל שבט יקבל בדיוק את הנחלה המותאמת לו ולתפקידו. לפיכך אם חלק מסוים עלה בגורלו של אחד השבטים, אין רשות לשבט אחר לרשת אותו.

שנית, כפי שראינו בפרשת פנחס, בנותיו של צלפחד (מבני מנשה) שהיה מיוצאי מצרים ומת במדבר באו לפני משה ואלעזר הכהן וביקשו לקבל את חלק אביהן בארץ. ה' מצווה את משה לשמוע בקולן ולהנחילן את חלק אביהן (במדבר כז, ז):

**”בְּנֹת צִלְפַּחַד דְּבַרְתָּ נָתַן תִּתֵּן לָהֶם אַחֲזַת נַחֲלָה בְּתוֹךְ אַחֵי אֲבֵיהֶם וְהִעֲבַרְתָּ אֶת נַחֲלַת אֲבֵיהֶן לָהֶן.”**

נאמר בפסוק ג: **”וְהָיוּ לְאַחַד מִבְּנֵי שְׁבֻטֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְנָשִׁים וְנִגְרָעָה נַחֲלָתָן מִנַּחֲלַת אֲבֹתֵינוּ”**

טענתם של בני גלעד היא, שמילוי של הצווי השני - **”וְהִעֲבַרְתָּם אֶת נַחֲלָתוֹ לְבָתָו”** - יכול לפגוע בציווי הראשון - ירושת השבט את נחלתו, משום שאם אחת מבנות צלפחד תינשא לבן שבט אחר, כאשר היא תמות תעבור נחלתה בירושה לבנה או לבעלה, המשתייכים לשבט אחר.

נאמר בהמשך הפסוק: **”...וְנוֹסַף עַל נַחֲלַת הַמָּטָה אֲשֶׁר תִּהְיֶינָה לָהֶם וּמִגֵּרָל נַחֲלָתָנוּ יִגְרָע”**

טענתם של בני גלעד אינה נובעת מצרות עין כלפי שבט אחר שלא יקבל נחלה נוספת על חשבונם, אלא מכך שהסדר האלוקי שישנו בחלוקת הארץ לנחלות יפגע, כפי שכותב הנצי”ב **בהעמק דבר** :

**”כי ידוע דנ-ש[קדושת ארץ ישראל תליא נ-תלויה] בישיבת ישראל על מקומם דוקא... ואם בן כאשר יהיה נוסף על נחלת המטה ויגרע נחלתנו שבאה לנו מקדושת הגורל, הרי יזיק לכלל קדושת הארץ שרצה הקדוש ברוך הוא לקבוע על ידי גורל דוקא.”**

נאמר בפסוק ד: **”וְאִם יִהְיֶה הַיָּבֵל לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְנוֹסְפָה נַחֲלָתָן עַל נַחֲלַת הַמָּטָה אֲשֶׁר תִּהְיֶינָה לָהֶם וּמִנַּחֲלַת מָטָה אֲבֹתֵינוּ יִגְרָע נַחֲלָתָן”**

כוונת הפסוק היא שבמקרה שבת יורשת נחלה תתחתן עם בן שבט אחר, גם בשנת היובל בה חוזרים השדות שנמכרו אל בעליהן, לא תחזור הנחלה לשבט, משום ש”אין זו מכירה שחוזרת ביובל, שהירושה אינה חוזרת, ואפילו אם יהיה היובל לא תחזור הנחלה לשבטו” (רש”י).

**תשובת משה: בת יורשת תינשא לבן שבטה (פסוקים ה-ט)**

נאמר בפסוקים ה-ו: "וַיֵּצֵא מֹשֶׁה... בֵּן מִטָּה בְּנֵי יוֹסֵף דְּבָרִים. זֶה הַדְּבָר אֲשֶׁר צִוָּה ה' לְבָנוֹת צֶלְפָּחֵד לֵאמֹר לְטוֹב בְּעֵינֵיהֶם תִּהְיֶינָה לְנָשִׁים אַךְ לְמִשְׁפַּחַת מִטָּה אֲבִיהֶם תִּהְיֶינָה לְנָשִׁים"

מסביר הרשב"ם: "לְטוֹב בְּעֵינֵיהֶם – מִן שֶׁבֶט שֵׁלֵהֶם". בנות צלפחד תנשאנה למי שתבחרנה אך בתנאי שיהיה בן שבטן.

"זֶה הַדְּבָר אֲשֶׁר צִוָּה ה' לְבָנוֹת צֶלְפָּחֵד" - חז"ל (תענית ל ע"ב) לומדים מפסוק זה שהגבלת בנות יורשות להנשא רק לבני שבטן היה רק לאותו דור של יורשי הארץ:

"אמר רבן שמעון בן גמליאל: לא היו ימים טובים לישראל כחמשה עשר באב... מאי היא [מה היה בו]? אמר רב יהודה אמר שמואל: יום שהותרו שבטים לבוא זה בזה. מאי דרוש? 'זה הדבר אשר צוה ה' לבנות צלפחד' וגו' – דבר זה לא יהא נוהג אלא בדור זה".

רצון ה' היה שהשבטים לא יתערבו זה בזה עד אחרי שיחלקו את הארץ, ונחלתו של כל שבט ושבט תהיה ברורה ומובחנת. אך אחרי שחילקו את הארץ וכבר נודע ברבים מקומו וגבולו של כל שבט, אין צורך להקפיד שלא תעבור נחלה משבט לשבט. אחרי שמת הדור הראשון של באי הארץ, והתקבעה והובחנה הנחלה המיוחדת לכל שבט ושבט, יש יכולת לשים דגש על מגמה של אחדות עם ישראל ותפקידו הכללי של העם.

האיזון הנכון בין מצד אחד שמירה על נחלתו המיוחדת של כל שבט, ובין אחדות עם ישראל מאידך, בא לידי ביטוי בהכרעה אלוקית שדין זה נוהג רק לדור באי הארץ. וכך כותב מרן הרב קוק בספר **שמועות ראיה** (פרשת מסעי):

"ההליכה במדבר עמדה בסימן חלוקה שבטית. אולם אחר חלוקת הארץ נפרדו השבטים והתפשטה הקדושה הכללית. אכן לכבודה של קדושה זו נקבע יום טוב. 'לא היו ימים טובים לישראל כ'טו' באב, יום שהותרו השבטים לבוא זה בזה'".

#### **בנות צלפחד מקיימות את צווי ה' (פסוקים י-יב)**

נאמר בפסוקים י-יב: "כַּאֲשֶׁר צִוָּה ה' אֶת מֹשֶׁה בֵּן עֶשְׂוֹ בְּנוֹת צֶלְפָּחֵד, וְתִהְיֶינָה... לְבָנֵי דִידֵיהֶן לְנָשִׁים... וְתִהְיֶינָה עַל מִטָּה מִשְׁפַּחַת אֲבִיהֶן"

התורה מתארת בהרחבה את ציותן המוחלט של בנות צלפחד לצווי ה'.

הספורנו מוסיף שהן אף קיבלו על עצמן יותר מהצווי שהצטוו עליו, מפני שראו שרצון ה' בהישארות הנחלה כפי שהיא:

"שראו היות כוונת הא-ל יתעלה שלא תסוב הנחלה, אף על פי שנתן להן רשות לבחור כרצונן מכל השבט, הן בחרו את בני דודיהן מכל המשפחות מפני שהיו יותר קרובים... ובכך לא היתה שום הסבת נחלה אפילו ממשפחה למשפחה".

### חתימת הספר (פסוק יג)

נאמר בפסוק יג: "אֱלֹהֵי הַמִּצְוֹת וְהַמְשָׁפְטִים אֲשֶׁר צָוָה ה' בְּיַד מֹשֶׁה אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּעֶרְבַת מוֹאָב עַל יַרְדֵּן יְרַחוּ"

"אֱלֹהֵי הַמִּצְוֹת" - הרש"ר הירש מסביר שפסוק זה מסכם את כל המצוות עליהן למדנו מפרק כ"ו ואילך, וזו לשונו:

"המצוות והמשפטים האמורים מפרק כו ועד הנה: המפקד המחודש של העם, סדר חלוקת הארץ, קרבנות חובת הציבור, מינוי יהושע, הזכויות והחובות של השבטים המתנחלים בעבר הירדן, ערי המקלט, ההוראות הזמניות של בת יורשת - כל אלה מצוות ומשפטים הקשורים לכיבוש הארץ וירושתה, ולפיכך הם ניתנו בגבול הארץ ולמראה פני הארץ, בערבות מואב על ירדן ירחו".

מצוות אלו ניתנו על ירדן ירחו מפני שהן קשורות ברובן לכיבוש הארץ וירושתה.

## המסרים העולים מפרק לו

- חלוקת הארץ לנחלות השבטים אינה מקרית, אלא נעשית בגורל על פי ה'. כל שבט מקבל את הנחלה המדויקת המתאימה לאופיו ולכוחותיו, על ידה יוכל להוציא לפועל את תכונותיו המיוחדות.
- כשכל שבט מתיישב בנחלה שהוגדרה לו על פי צווי ה', מסודרת האומה בצורה בריאה בארץ ומוציאה אל הפועל גם את אופיה ותפקידה הכלליים כעם על הצד הטוב ביותר.
- החשיבות הגדולה של הדיוק בסדר הנחלה מלמדת אותנו על הקשר מיוחד והעמוק בין מטות בני ישראל לבין נחלתם, ובין כלל האומה לארצה.
- הצווי לבת היורשת נחלה להינשא רק לבני שבטה הוא רק לדור באי הארץ. לאחר מכן, אחרי שהארץ חולקה לשבטים, מקומו וגבולו של כל שבט ושבט נודעו והוגדרה שייכותו לנחלתו, ניתן דגש על אחדות ישראל ותפקידה הכללי של האומה, וגם בת יורשת נחלה יכולה להינשא לבני שבטים אחרים.
- בנות צלפחד מילאו אחרי ציווי ה' בצורה מוחלטת, ומתוך שאיפה למלא אחר רצון ה' בצורה השלמה ביותר לא רק שנמנעו להינשא לבני שבט אחר אלא נמנעו מלהינשא לבני משפחה אחרת באותו שבט.

## סיכום פרשת מסעי

עם ישראל עבר את הדרך במדבר, על טלטוליה וסיבוכיה, בכדי לבנות ולהכין את עצמו למדרגת החיים של ארץ ישראל - להשתחרר מהתכונות העבדותיות שהשתרשו בעם משעבוד מצרים ולהתחזק בדבקות ובאמונה בה'. בסיומם של המסעות עומד עם ישראל ערב הכניסה לארץ ומתחיל להתכונן לכניסה אליה, מתוך מטרה לרשת את הארץ ולהיאחז בה - לבנות בה בתים, לטעת גנות וכרמים, ולמלא בה את תפקידו וייעודו כ"ממלכת כהנים וגוי קדוש", על פי התורה המדריכה אותו.

התורה מסכמת את כל המסעות שהעם עבר כדי להדגיש את החסד הגדול ואת האהבה הגדולה של ה' לעם ישראל, בכל מצב וללא תנאי, וכן את זכות אמונתם של ישראל בה', בהליכתם אחריו ללא היסוס ופקפוק – "זכרתי לך חסד נעוריך אהבת כלולתייך לכתך אחריי במדבר בארץ לא זרועה".

לב ליבה של פרשת מסעי היא מצוות ירושת הארץ, המבטאת את הדבקות וקשר החיים העמוק והמופלא שבין עם ישראל לארצו. מצווה זו מתממשת בשלמות על ידי כיבוש הארץ, החלת ריבונות עליה ויישובה.

בכדי לקיים את המצוה בשלמות - לנחול את הארץ בצורה השלמה שתפרה את חיי הקודש של האומה - למדנו על תחומיה וגבולותיה המדויקים של הארץ, וכן על חלוקת הנחלות לשבטים בצורה מדויקת - בגורל על פי ה', כשכל שבט מקבל את הנחלה המתאימה לתכונותיו וייעודו. כשכל שבט מוציא אל הפועל את כוחותיו בצורה הטובה ביותר העם בכללו ממלא את ייעודו להיות "ממלכת כהנים וגוי קדוש" בצורה הטובה ביותר.

חריגים הם בני שבט לוי שלא נחלו נחלה בארץ אלא רק קיבלו ערים לשבת בכל חלקי ישראל, מפני שהובדלו לעבוד את ה', לשרתו ולהורות דרכיו הישרים ומשפטיו הצדיקים לרבים. שבט לוי מפוזר בכל שבטי ישראל ומשפיע מרוחו, קדושתו ותורתו על כל שבט ושבט.

כחלק מההכנה לכניסה לארץ לאחר ההדרכה על ההתנהלות התקינה בארץ, מדריכה אותו התורה את אופן ההתמודדות עם מצבים חריגים הפוגעים בקדושתה של הארץ ובסדר החיים הבריאה שבה - דיני הרוצח. בענין זה מודגשות מחד חומרת מעשהו של הרוצח (אפילו בשגגה) שזלזל בחיי אדם, ומאידך דאגת התורה גם לו ולחיו.

הסידור המופלא של בירור מקומו של כל שבט ושבט, בירור מקומם של הלויים, ובירור מקומו של ההורג בשגגה מתוך דרישה לזהירות ואחריות שלא לפגוע בחיי אדם, מעמיק ומשכלל את סדר התנחלותנו בארץ וירשתנו בה.

נסיים בחתימתו של הרמב"ן את ספר במדבר :

**"נשלם ספר הפקודים ודגלי הצבאות,**

ולאלקים עבאות שבה והודאות, מאות ולאלפים ולרבואות,  
וכאשר עשה עם אבותינו הגדולות והנוראות,  
יחיש בימינו קיץ הפלאות, יבנה הבית והלשכות וגבול לפני התאוות,  
ויכין שם לבית דוד כסאות, ועינינו רואות,  
והוא ברחמיו ינקנו מנסתרות ומכל שניאות,  
ויראנו מתורתו נפלאות, אמן בן יהי רצון".